

«АСАНІДЗЕ ПРОТИ ГРУЗІЇ» (ASSANIDZE v. GEORGIA)

У справі «Асанідзе проти Грузії»

Європейський суд з прав людини, засідаючи Великою палатою, до складу якої увійшли судді:

- п. Л. Вільдхабер (L. Wildhaber), Голова Суду
 - п. К. Л. Розакіс (C. L. Rozakis)
 - п. Ж.-П. Коста (J.-P. Costa)
 - п. Г. Ресс (G. Ress)
 - сер Ніколас Братца (Nicolas Bratza)
 - п. Люціус Кафліш (Lucius Caflisch)
 - п. Лукіс Лукайдес (L. Loucaides)
 - п. І. Кабраль Баррето (I. Cabral Barreto)
 - пані В. Стражницька (V. Stráznická)
 - п. К. Юнгвірт (K. Jungwiert)
 - п. Х. Касадеваль (J. Casadevall)
 - п. Б. Жупанчич (B. Župančič)
 - пані В. Томассен (W. Thomassen)
 - пані С. Ботучарова (S. Botoucharova)
 - п. М. Угрекхелідзе (M. Ugrekhelidze)
 - п. В. Загребельський (V. Zagrebelsky)
 - пані А. Мулароні (A. Mularoni),
 - а також п. П. Дж. Махоуні (P. J. Mahoney), Секретар Суду,
- після нарад за зачиненими дверима 19 листопада 2003 року та 10 і 24 березня 2004 року постановляє таке рішення, ухвалене в останній із зазначених днів:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 71503/01) проти Грузії, поданою до Суду згідно зі статтею 34 Європейської конвенції з прав людини та основних свобод (Конвенція) громадянином Грузії п. Тенгізом Асанідзе (*Tengiz Assanidze*, заявник) 2 липня 2001 року.

2. Заявника, якому було надано правову допомогу, представляли пані Л. Мухашаврія (*L. Mukhashavria*), адвокат Тбіліської асоціації, та п. З. Хатіашвілі (*Z. Khatiashvili*), адвокат і член Спільки незалежних адвокатів Грузії. Грузинський уряд (Уряд) представляли п. Л. Челідзе (*L. Chelidze*), генеральний представник Грузії в Суді, та п. Л. Гінкер (*L. Hincker*), адвокат Страсбурзької колегії адвокатів.

3. Заявник, зокрема, стверджував, що було порушено його право на свободу та особисту недоторканність. Він доводив, що тримання його під вартою органами Аджарської Автономної Республіки після того, як у 1999 році його за перший злочин помилував президент, а в 2001 році — після засудження судами Аджарії за другий злочин — виправдав Верховний суд Грузії, є порушенням його прав, гарантованих пунктами 1, 3 та 4 статті 5, пунктом 1 статті 6, пунктом 1 статті 10 та статтею 13 Конвенції, а також статтею 2 Протоколу № 4.

4. Заяву було передано до другої секції Суду (пункт 1 правила 52 Регламенту Суду). 26 лютого 2002 року про заяву було повідомлено Уряд держави-відповідача (пункт 2 (b) правила 54). У своїх зауваженнях, поданих до Суду 18 квітня 2002 року, Уряд обмежився фактами і не навів юридичних міркувань щодо прийнятності чи щодо суті заяви. 30 травня 2002 року заявник подав свої зауваження у відповідь на зауваження Уряду.

5. 12 листопада 2002 року палата, сформована з другої секції, до складу якої увійшли судді п. Ж.-П. Коста, голова, п. А. Б. Бака (*A. B. Baka*), п. Гаукур Йорундссон (*Gaukur Jörundsson*), п. К. Юнгвірт, п. В. Буткевич (*V. Butkevych*), пані В. Томассен, п. М. Угрекхелідзе та секретар секції пані С. Долле (*S. Dollé*), оголосила заяву частково прийнятною.

6. 3 грудня 2002 року по лютий 2003 року робилися спроби досягти у справі дружнього врегулювання (пункт 1 (b) статті 38 Конвенції та правило 62). 10 лютого 2003 року Уряд повідомив Суд, що переговори з місцевими органами влади Аджарії успіху не мали, тому він не може подати Суду пропозиції щодо дружнього врегулювання.

7. 18 березня 2003 року палата в іншому складі (п. Л. Лукайдес замінив п. Гаукура Йорундссона, який не зміг далі брати участь у розгляді справи) відмовилася від своєї юрисдикції на користь Великої палати, жодна зі сторін у справі не заперечувала проти цього (стаття 30 Конвенції та правило 72).

8. Склад Великої палати було визначено відповідно до пунктів 2 і 3 статті 27 Конвенції та правила 24.

9. Оскільки після надходження справи до палати, сформованої зі складу секції, Уряд не подав жодного юридичного доводу по суті, 11 липня 2003 року голова Великої палати запропонував сторонам подати письмові коментарі щодо суті скарг, які було оголошено прийнятними (пункт 1 правила 59 та пункти 1 і 2 правила 71). Після того і заявник, і Уряд подали свої письмові зауваження.

10. 18 липня 2002 року, 17 лютого та 15 вересня 2003 року п. Гінкер, адвокат Страсбурзької адвокатської колегії, звернувся з проханням дозволити Спільці

жертв злочинів Тамаза і Тенгіза Асанідзе та їхньої злочинної групи, а також п. В. Хахутаїшвілі (*V. Khakhutaishvili*) — заступникові голови Верховного суду Аджарської Автономної Республіки, органам місцевої влади Аджарії, яких представляв п. А. Абашидзе (*A. Abashidze*) — голова Верховного суду Аджарської Автономної Республіки, приєднатися до провадження як треті сторони (пункт 2 статті 36 Конвенції).

11. 9 жовтня 2003 року Уряд попросив Суд дозволити органам влади Аджарії приєднатися до провадження як третій стороні.

12. 30 жовтня 2003 року, після консультацій із суддями Великої палати, голова відхилив перше клопотання. Щодо клопотання, поданого від імені органів влади Аджарської Автономної Республіки, він зазначив, що під час провадження в Суді органи влади держави-відповідача, в тому числі й регіональні органи (навіть ті, що мають автономний статус), в принципі мають бути представлені центральним урядом і, отже, не можуть брати участь у провадженні як треті сторони.

13. Однак у світлі їхнього клопотання від 9 жовтня 2003 року голова нагадав Урядові, що він має право включити представників регіональних органів влади до складу делегації, яка буде присутньою на слуханні в Суді 19 листопада 2003 року.

14. 8 листопада 2003 року Уряд поінформував Суд, що до складу його делегації буде включено представників органів влади Аджарії.

15. 17 листопада 2003 року п. Гінкер, п. Абашидзе та п. Хахутаїшвілі, за підтримки п. Челідзе, генерального представника Грузії в Суді, звернулися до Суду з клопотанням про перенесення слухання, оскільки місцеві органи влади Аджарії не мали достатньо часу підготуватися до розгляду справи після рішення центрального уряду включити їх до складу делегації. 18 листопада 2003 року голова відхилив це клопотання.

16. Слухання справи по суті відбулося 19 листопада 2003 року в Палаці прав людини в Страсбурзі (пункт 3 правила 59).

На судовому розгляді були присутні:

a) від Уряду

п. Л. Челідзе, генеральний представник Грузії в Суді,

п. А. Абашидзе, голова Верховного суду
Аджарської Автономної Республіки,

п. В. Хахутаїшвілі, заступник голови Верховного суду
Аджарської Автономної Республіки,

п. Л. Гінкер,

адвокат,

п. Г. Нусс (*G. Nuss*),

радник;

b) від заявника

пані Л. Мухашаврія,

п. З. Хатіашвілі, адвокат,
пані В. Вандова (V. Vandova),
пані М. Гіошвілі (M. Gioshvili), радники,
п. Д. Асанідзе (D. Assanidze), син заявника.

Суд заслухав виступи пані Мухашаврії, п. Челідзе і п. Гінкера та їхні відповіді на запитання деяких суддів.

17. У світлі подій у Грузії в листопаді 2003 року, які призвели, зокрема, до відставки президента п. Едуарда Шеварднадзе, голова Великої палати 28 листопада 2003 року попросив сторони повідомити його про будь-які зміни, які у зв'язку з цим можуть відбутися у вже поданих до Суду зауваженнях.

18. 15 грудня 2003 року сторони подали свої зауваження, після того як було подовжено строк їх подання.

19. 15 січня 2004 року Уряд подав свої коментарі стосовно вимог заявника щодо справедливої сатисфакції, згідно з пунктом 3 правила 60.

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

20. Заявник народився в Грузії 1944 року. На цей час він перебуває під вартою в Батумі, столиці Аджарської Автономної Республіки в Грузії.

A. Перше засудження заявника та президентське помилування

21. Заявник раніше був мером Батумі, столиці Аджарської Автономної Республіки, та депутатом Верховної ради Аджарії. 4 жовтня 1993 року його було заарештовано за підозрою у вчиненні незаконних фінансових операцій стосовно Батумської тютюнової фабрики, приватної фірми, і в незаконному володінні та носінні вогнепальної зброї. 28 листопада 1994 року його було засуджено до восьми років позбавлення волі з конфіскацією майна та відшкодуванням матеріальних збитків, завданих компанії. 27 квітня 1995 року Верховний суд Грузії в апеляційному розгляді постановив рішення, яким підтвердив вирок від 28 листопада 1994 року стосовно незаконних фінансових операцій, але скасував засудження за іншими пунктами обвинувачення. Замість перевести заявника для відбування покарання в тюрму, його тримали в ізоляторі Міністерства безпеки Аджарської Автономної Республіки.

22. Указом № 1200 від 1 жовтня 1999 року Президент Грузії помилував заявника з відстроченням відбування двох років, які залишалися від загального строку ув'язнення.

У відповідних положеннях указу сказано:

«... помилувати:

1. Тенгіза Давидовича Асанідзе, 1944 року народження, засудженого 28 листопада 1994 року Верховним судом Аджарії до восьми років ув'язнення

за злочини за пунктом 2 статті 238 та статтями 96.1 і 45 Кримінального кодексу; відбування двох років, що залишилися від загального строку його тюремного ув'язнення, — відстрочити і замінити звільненням за спеціальним дозволом на такий самий період...;

2. Н. В. Г., 1983 року народження...;

3. М. А. М., 1953 року народження...»

23. Незважаючи на президентське помилування, заявника й далі тримали в ізоляторі Міністерства безпеки Аджарії.

24. Батумська тютюнова фабрика відразу оскаржила президентський Указ № 1200 від 1 жовтня 1999 року до Верховного суду Аджарської Автономної Республіки (Верховний суд Аджарії) як незаконний. Виконання рішення щодо помилування було призупинено згідно зі статтею 29 Адміністративно-процесуального кодексу.

25. 11 листопада 1999 року Верховний суд Аджарії визнав помилування недійсним через недотримання законної процедури, яка передуює здійсненню Президентом Грузії свого права на помилування.

26. 28 грудня 1999 року Верховний суд Грузії скасував це рішення і на підставі статті 360 чинного тоді Цивільного кодексу передав справу на розгляд колегії з адміністративних та податкових справ Тбіліського апеляційного суду.

У своїх клопотаннях до цього суду Батумська тютюнова фабрика знову доводила, що помилування порушує президентський Указ від 13 травня 1998 року, який встановлює правила здійснення Президентом Грузії права помилувати, і вимагала від заявника відшкодувати матеріальні збитки, завдані компанії.

27. Тим часом 11 грудня 1999 року заявника було обвинувачено у вчиненні інших правопорушень (див. пункт 33 і наступні нижче).

28. У рішенні від 24 березня 2000 року Тбіліський апеляційний суд відхилив скарги Батумської тютюнової фабрики як необґрунтовані і ухвалив, що процесуальні недоліки, про які йшлося в скарзі (відсутність висновку Комісії з питань помилування, а також каяття з боку заявника), не вплинули на законність президентського указу, оскільки право помилувати є абсолютним конституційним правом, яким наділено Президента Грузії. Проте суд зазначив, що, оскільки помилування не поширювалося на частину вироку стосовно відшкодування матеріальних збитків, компанія може ініціювати виконавче провадження, щоб забезпечити відшкодування. Щодо інших пунктів, компанія не має підстав оспорювати справедливість рішення про помилування чи законність указу президента. Апеляційний суд також зазначив, що компанія за законом не має права вимагати поновлення кримінального провадження проти заявника. Суд постановив, що тримання заявника під вартою є порушенням пункту 1 статті 5 Європейської конвенції з прав людини.

29. 11 липня 2000 року Верховний суд Грузії залишив без розгляду скаргу щодо права, подану Батумською тютюновою фабрикою, як необґрунтовану.

Суд зазначив, що оскаржувана ухвала про помилування залишила без змін як основне покарання заявника, так і його зобов'язання відшкодувати матеріальні збитки, завдані компанії, оскільки два роки невідбутого строку покарання були відстрочені й замінені умовним звільненням на такий самий період. Верховний суд Грузії постановив, що єдиним наслідком президентського помилування було забезпечення негайного звільнення заявника, причому основне і додаткове покарання залишалось незмінним. Стосовно того, що Президент Грузії не дотримав Положення про здійснення права на помилування, Верховний суд вирішив, що Указ від 13 травня 1998 року містить чинні правила та нормативи для адміністрації президента республіки і недотримання їх за жодних обставин не може перешкоджати Президентіві Грузії здійснювати своє конституційне право на помилування.

30. Навіть після 11 липня 2000 року державні органи влади Аджарської Автономної Республіки і далі тримали заявника в ізоляторі Міністерства безпеки в Батумі.

31. 24 червня 2002 року парламентський комітет передав питання щодо законності помилування заявника на розгляд слідчій комісії грузинського парламенту, на яку покладено відповідальність за нагляд за законністю діяльності державних службовців. 26 вересня 2002 року комісія оприлюднила свій висновок (див. пункт 72 і наступні нижче).

32. 4 жовтня 2002 року Президент Грузії видав указ про внесення змін до президентського Указу від 13 травня 1998 року, яким запроваджувалося Положення про здійснення права на помилування. Новою статтею 10.1 указу Президентіві Грузії надавалися повноваження здійснювати помилування засуджених згідно з підпунктом 14 пункту 1 статті 73 Конституції, без дотримання додаткових вимог, передбачених у попередньому указі.

В. Друге засудження заявника та подальше виправдання

33. 12 листопада 1999 року близький родич заявника п. Давид Асанідзе, якого 20 вересня 1996 року Верховний суд Грузії засудив до двадцяти років ув'язнення, дав інтерв'ю телевізійному каналу, який транслювався в Аджарській Автономній Республіці, стверджуючи, що заявник був одним із його спільників.

34. Після цього інтерв'ю 11 грудня 1999 року заявникові, який усе ще перебував під вартою після помилування, наданого 1 жовтня 1999 року Президентом Грузії, було висунуто обвинувачення в тому, що він, будучи членом кримінального угруповання, в 1993 році здійснив спробу викрасти В. Г., начальника Хелвачаурського відділу Міністерства внутрішніх справ Аджарської Автономної Республіки.

35. 28 грудня 1999 року Батумський суд першої інстанції постановив рішення про запобіжне ув'язнення заявника на період розслідування нових обвинувачень. Як стверджував заявник, досудове слідство закінчилося 29 грудня 1999 року, матеріали справи мали 5 томів.

36. 2 березня 2000 року Генеральна прокуратура Грузії припинила провадження, вирішивши, що обвинувачення, висунуте заявникові, є необґрунтованим, а всі обставини та докази, пов'язані з убивством В. Г., були досліджені у 1996 році Верховним судом Грузії, з його необмеженими дискреційними повноваженнями, під час розгляду кримінальної справи Давида Асанідзе. На думку Генеральної прокуратури, підстав для обвинувачення Тенгіза Асанідзе у причетності до цієї справи через шість років після подій немає, оскільки вичерпний аналіз матеріалів справи, пов'язаних із викраденням і вбивством В. Г., не пролив світла на будь-які докази того, що заявник був членом кримінального угруповання, очолюваного п. Давидом Асанідзе.

37. 20 березня 2000 року це рішення було скасоване Батумським судом першої інстанції на підставі скарги цивільної сторони, і 28 квітня 2000 року прокуратура Аджарської Автономної Республіки видала санкцію про поновлення кримінальної справи проти заявника. Досудове слідство було завершено постановою від 29 квітня 2000 року.

38. Справу заявника було передано до Верховного суду Аджарії, де заявник повністю заперечував свою вину. Він стверджував, що його друге обвинувачення є результатом змови і повністю сфабриковане. Він заперечував, що взагалі мав будь-які зв'язки з Давидом Асанідзе чи його спільниками, які до їхнього арешту були поза законом і переховувалися в лісах Аджарії. Заявник наполягав, що він ніколи не наймав їх викрадати В. Г., який став жертвою банди Давида Асанідзе, і що, всупереч твердженням трьох свідків обвинувачення, викрадення державної посадової особи не могло допомогти йому зміцнити свою владу як мера Батумі. Заявник просив суддів визнати його невинуватим.

39. Верховний суд Аджарії визнав, що, незважаючи на заперечення заявника щодо його участі в організації викрадення, яке призвело до вбивства жертви, його вину було встановлено на підставі письмових показань трьох свідків обвинувачення: Давида Асанідзе, лідера злочинного угруповання, та двох його членів, Мамуки Мосяви (*Mamuka Mosiava*) та Тамаза Джинчарадзе (*Tamaz Jincharadze*). 20 вересня 1996 року всіх трьох було засуджено разом із Тамазом Асанідзе, братом заявника, з-поміж іншого, і за вбивство В. Г.

40. Під час судового розгляду справи між заявником та Давидом Асанідзе було проведено очну ставку, на якій Давид Асанідзе підтвердив, що заявник дав йому гроші та два кулемети з метою здійснити викрадення.

41. Пан Мосіава заявив, що не знає заявника і ніколи з ним не зустрічався. Він пояснив, що лише якусь мить бачив заявника, коли супроводжував Давида Асанідзе на зустріч із ним, і чув, як той давав інструкції Давиду Асанідзе викрасти В. Г.

42. З рішення суду випливає, що п. Джинчарадзе, третій свідок, не зміг постати перед судом у зв'язку з хворобою, і тому судді заслухали його в кабінеті начальника ізолятора Міністерства безпеки Аджарії. Він заявив, що не знає заявника і бачив його лише по телевізору. Саме через п. Давида Асанідзе він дізнався, що брат

заявника, п. Тамаз Асанідзе, дав доручення їхній групі вбити В. Г. Пан Давид Асанідзе не хотів брати участь у вбивстві і їздив на зустріч із заявником, який, як він був переконаний, був причетний до змови. Саме на тій зустрічі заявник сказав п. Давиду Асанідзе, що немає потреби усувати В. Г., його слід лише викрасти. 2 жовтня 1993 року ці три члени угруповання підстерegli жертву на вулиці Батумі і, намагаючись викрасти його згідно з інструкціями заявника, випадково вбили.

43. Верховний суд Аджарії констатував, що вина заявника підтверджується не лише письмовими показаннями свідків, а й фактом їх засудження Верховним судом Грузії 20 вересня 1996 року. Не розмірковуючи далі з цього приводу, Верховний суд Аджарії зрештою підсумував, що навіть якщо існує тісний зв'язок між справою заявника та справою п. Давида Асанідзе і його спільників, це є окремим кримінальним діянням, пов'язаним з участю у кримінальному угрупованні на чолі з п. Давидом Асанідзе та викраденням В. Г. На думку суду, заявник, згідно з кримінальним законодавством, несе безпосередню відповідальність за участь у цих подіях.

44. 2 жовтня 2000 року заявника було визнано винним і засуджено до позбавлення волі на 12 років із відбуванням покарання в колонії суворого режиму.

45. Верховний суд Аджарії зазначив, що, оскільки від дня арешту 4 жовтня 1993 року заявник увесь час залишався під вартою і не був звільнений навіть після президентського помилування 1 жовтня 1999 року, датою відліку строку його покарання вважається 4 жовтня 1993 року.

46. Заявник подав апеляцію щодо права до Верховного суду Грузії. Центральні органи влади робили різні спроби забезпечити його доправлення з Батумі до Тбілісі на судові засідання. Міністр юстиції Грузії звернувся — через міністра державної безпеки Грузії та Народного захисника (уповноваженого з прав людини) — з проханням до органів влади Аджарії забезпечити перевезення заявника до столиці, але марно.

47. 29 січня 2001 року палата з кримінальних справ Верховного суду Грузії, заслухавши апеляцію у відсутність заявника, скасувала рішення від 2 жовтня 2000 року і виправдала заявника.

48. Між іншим, вона зазначила:

«Попереднє розслідування та судові слідство у справі відбувалися з грубими порушеннями встановлених законом норм. Матеріали справи не містять незаперечних доказів на підтвердження обвинувального вироку; більше того, вирок містить суперечності і ґрунтується на непослідовних припущеннях та письмових свідченнях зацікавлених у результаті провадження осіб, які було отримано з порушенням процесуальних норм. Засуджений Тенгіз Асанідзе не визнав себе винним у вчиненні інкримінованих йому злочинів ні під час досудового слідства, ні під час судового розгляду. Він стверджував, що його обвинувачено внаслідок змови проти нього зацікавлених осіб.

Верховний суд зазначає, що в матеріалах справи немає доказів, які спростовували б його аргументи. Встановлено, що п. Давида Асанідзе і п. Тамаза Асанідзе (брата заявника) було засуджено 20 вересня 1996 року і що п. Давид Асанідзе, який неодноразово повторював, що його спільником є п. Тамаз Асанідзе, на жодній стадії провадження не заявляв про причетність п. Тенгіза Асанідзе. Лише 12 листопада 1999 року — через шість років і один місяць після тих подій — в інтерв'ю аджарському телебаченню п. Давид Асанідзе назвав п. Тенгіза Асанідзе своїм спільником і висловив гнів та обурення з приводу його помилування президентом, а також засудив спроби органів влади виставляти п. Тенгіза Асанідзе як “невинне ягня”».

49. Верховний суд визнав, що слідчі органи та суд, який розглядав справу у першій інстанції, не намагалися встановити, чому п. Давид Асанідзе так довго чекав, щоб висунути обвинувачення заявникові, і чому не зробив цього під час провадження у своїй справі. Натомість обидві інстанції просто підтвердили: «Стосунки між п. Давидом Асанідзе та п. Тенгізом Асанідзе є здоровими, і, отже, немає підстав вважати, що мотивом запізнілих обвинувачень п. Давида Асанідзе є його особисте зацікавлення». Однак, на погляд Верховного суду, докази, що містяться в матеріалах справи, наводять на протилежну думку і «аж ніяк не сприяють визнанню, що п. Давид Асанідзе не зацікавлений висловлювати свої обвинувачення проти заявника або що ці обвинувачення є обґрунтованими і правдивими». Верховний суд зазначив, що, зі слів заявника, стосунки між ним та п. Давидом Асанідзе були напруженими через суперечку з приводу родинного склепу, в якому поховано їхніх батьків. Пан Давид Асанідзе визнав факт цієї суперечки на судовому розгляді 20 вересня 1999 року. Відповідно, Верховний суд зробив висновок, що заперечення п. Давидом Асанідзе наявності особистої неприязні не відповідають істині.

50. Суд постановив, що самих лише тверджень, висловлених п. Асанідзе через шість років після подій, про які йдеться, недостатньо, щоб визнати заявника винним.

51. Крім того, Верховний суд зауважив, що так само із запізненням п. Мосіава та п. Джинчарадзе обвинуватили заявника в причетності до діяльності кримінального угруповання на чолі з п. Давидом Асанідзе. Вони також виступили з обвинуваченнями на адресу заявника через кілька років після судового розгляду, проте обидва заявили, що не знають заявника і дізналися про його причетність до викрадення лише через самого п. Давида Асанідзе. Верховний суд ухвалив, що за таких обставин заяви п. Мосіава та п. Джинчарадзе не можуть бути визнані за правдиві та незаперечні докази.

52. Суд також зазначив, що їхні твердження про давання заявником їхній групі грошей та двох кулеметів для викрадення В. Г. також не доведені.

53. Розглянувши інші докази, на які спирався суд першої інстанції у справі заявника, і порівнявши їх із письмовими свідченнями п. Давида Асанідзе під час судового розгляду цієї справи у 1996 році, Верховний суд дійшов висновку:

«Як обвинувачення, так і засудження заявника спираються виключно на письмові свідчення осіб, що мають безпосередню зацікавленість у результаті провадження проти нього. Інших доказів його вини у матеріалах справи немає. Таким чином, суд визнає, що, відповідно до кримінального законодавства, п. Тенгіз Асанідзе правопорушення не вчиняв».

54. Крім того, Верховний суд виявив серйозні процесуальні недоліки в кримінальному провадженні проти заявника. Серед інших питань він зазначив, що 6 березня 2000 року слідчий у справі відхилив клопотання заявника про проведення очної ставки з п. Давидом Асанідзе з приводу обвинувачення його в причетності до викрадення, мотивуючи відмову тим, що ця процесуальна дія не пов'язана зі справою п. Давида Асанідзе і розрахована лише на затягування провадження. На думку Верховного суду, слідчі органи не провели ретельного розслідування тверджень про причетність заявника до цієї справи.

55. Верховний суд зазначив: «Відповідно до оспорюваного судового рішення, попри зв'язок зі справою п. Давида Асанідзе та його спільників, ця справа стосується окремих кримінальних дій. Однак у тому самому рішенні сказано, що вина п. Тенгіза Асанідзе, крім інших доказів проти нього, підтверджується засудженням п. Давида Асанідзе та його спільників на підставі рішення, яке набрало законної сили і є остаточним». Верховний суд додав, що суд першої інстанції, висловлюючи таке твердження, «не надав жодного пояснення, яким чином засудження п. Давида Асанідзе та його спільників підтверджує вину п. Тенгіза Асанідзе, оскільки їх було засуджено за вбивство посадової особи, тоді як п. Тенгіза Асанідзе було обвинувачено в організації викрадення цієї особи». Отже, на думку Верховного суду, суд першої інстанції фактично не вирішив, як саме слід розглядати справу заявника — як таку, що є частиною справи п. Давида Асанідзе, чи як окреме кримінальне діяння.

Враховуючи відповідну кваліфікацію кримінальних діянь, про які йдеться, Верховний суд визнав засудження заявника на інших підставах незаконним.

56. Таким чином, Верховний суд постановив:

«Рішення Верховного суду Автономної Республіки Аджарії від 2 жовтня 2000 року про засудження п. Тенгіза Асанідзе скасувати, провадження у кримінальній справі проти нього припинити через відсутність в його діях ознак злочину.

Пана Тенгіза Асанідзе негайно звільнити.

Рішення остаточне й оскарженню не підлягає.

Поінформувати п. Асанідзе, що він має право звернутися з позовом про відшкодування шкоди, завданої незаконними і невиправданими діями органів, пов'язаних із провадженням у його кримінальній справі».

57. 29 січня 2001 року голова палати Верховного суду направив для виконання стислий виклад цього рішення міністрові юстиції, начальникові департаменту виконання покарань Міністерства юстиції та начальникові

ізолятора тимчасового утримання Міністерства безпеки Аджарії. Вмотивовану версію рішення було обіцяно надіслати найближчим часом.

58. 5 лютого 2001 року голова палати надіслав умотивовану версію рішення, яким було виправдано заявника.

59. Це рішення так і не було виконане, заявник і далі залишається під вартою в ізоляторі Міністерства безпеки Аджарії.

60. Незаконне ув'язнення заявника неодноразово засуджували Генеральна прокуратура Грузії, Народний захисник, міністр юстиції Грузії та комітет з правових питань парламенту Грузії. Вони зверталися до органів місцевої влади Аджарської Автономної Республіки, вимагаючи негайно його звільнити.

61. У листах від 20 квітня та 22 травня 2001 року Генеральна прокуратура Грузії інформувала дружину заявника:

«... у відповідь на вашого листа повідомляю, що Генеральна прокуратура Грузії докладає всіх зусиль, щоб забезпечити виконання рішення Верховного суду Грузії від 29 січня 2001 року та покласти край незаконному ув'язненню п. Тенгіза Асанідзе».

62. Листом від 20 квітня 2001 року заступник голови Верховного суду Грузії повідомив дружину заявника, що резолютивну частину рішення від 29 січня 2001 року, яким було виправдано її чоловіка, того ж дня надіслано факсом для виконання міністрові юстиції Грузії, начальникові департаменту виконання покарань Міністерства юстиції, начальникові ізолятора тимчасового утримання Міністерства безпеки Аджарії та начальникові слідчого ізолятора Міністерства безпеки Аджарії. Він додав, що вмотивоване рішення відправлено з супровідним листом 5 лютого 2001 року і що 9 лютого 2001 року Верховний суд Грузії вже отримав повідомлення про вручення за підписом начальника ізолятора тимчасового утримання Міністерства безпеки Аджарії.

63. 18 травня 2001 року Народний захисник писав безпосередньо п. Аслану Абашидзе, голові уряду Аджарської Автономної Республіки:

«... Влада і досі не відреагувала на мою рекомендацію від 31 січня 2001 року, хоча п. Тенгіз Асанідзе все ще залишається в тюрмі аджарського Міністерства безпеки, що є грубим порушенням закону.. Згідно із Законом про Народного захисника, невиконання рекомендацій Народного захисника є адміністративним і кримінальним правопорушенням, яке перешкоджає Народному захисникові у виконанні його обов'язків... Прошу виконати мої законні вимоги як Народного захисника та притягти до відповідальності начальника ізолятора Міністерства безпеки та самого міністра».

64. 10 травня 2001 року голова комітету з правових питань парламенту Грузії написав до Генеральної прокуратури Грузії:

«... Рішенням від 29 січня 2001 року Верховний суд Грузії виправдав п. Тенгіза Асанідзе. Проте він і далі відбуває покарання в камері ізолятора Міністерства безпеки Аджарської Автономної Республіки... Це серйозне порушення ... статті 5 Європейської конвенції про захист прав людини та

основних свобод... Прошу вас вжити необхідних заходів і притягти до відповідальності осіб, які не виконали зазначеного судового рішення».

65. У листі від 7 червня 2001 року начальник департаменту виконання покарань Міністерства юстиції Грузії поінформував дружину заявника, що її чоловік має повне право подати заяву проти Грузії до Європейського суду з прав людини. У своєму листі він зазначив: «Ми вважаємо, що влада Аджарської Автономної Республіки діє з грубими порушеннями законів та прав людини».

66. Зусилля центральних органів влади, спрямовані на забезпечення звільнення заявника, успіху не мали.

67. Згідно із твердженням Уряду, 3 вересня 2001 року органи обвинувачення військового суду Грузії видали розпорядження про відповідальність, відповідно до Кримінального кодексу, посадових осіб Міністерства безпеки Аджарії, підозрюваних у невиконанні судового рішення від 29 січня 2001 року, яким заявника було виправдано. Поліція намагається виявити зацікавлених у цьому.

68. У листі від 8 січня 2002 року син заявника поінформував суд, що здоров'я його батька погіршилося. Згідно з медичною довідкою, виданою 4 грудня 2001 року, заявник страждає від гастриту, серцевої недостатності та шлунково-стравохідного рефлюксу. Оскільки все це спричиняло серйозні проблеми, пов'язані з дієтою, він потребував негайної належної медичної допомоги.

69. 28 травня 2003 року Уряд надіслав до Суду листа, датованого 4 березня 2003 року, від п. Шеварднадзе до п. Абашидзе, глави Аджарської Автономної Республіки, в якому він заявляв:

«Ви є людиною, що уособлює інтереси держави, тому вважаю, що можу розраховувати на Ваше розуміння в цій ситуації ... оскільки Ви усвідомлюєте, що Суд (у Страсбурзі) незабаром вирішуватиме питання про слухання справи Асанідзе по суті. Сім'я вимагає відшкодування в розмірі 3 мільйонів євро. Само собою зрозуміло, що Грузія програє справу, і нашу державу буде суворо засуджено. Цю проблему можливо вирішити. Якби п. Асанідзе було звільнено, його сім'я могла б погодитися відкликати заяву.

Я переконаний, що Ви докладете всіх зусиль для ухвалення єдино правильного та справедливого в інтересах Грузії рішення».

70. 3 квітня 2003 року голова Верховного суду Аджарії надіслав відповідь Президентові Грузії. Спочатку він обвинуватив главу держави в тому, що він захищає осіб аджарського походження, які, утікши з Батумі, отримали притулок у Тбілісі після спроби організувати терористські напади на главу Аджарської Автономної Республіки. Потім він привернув увагу президента до висновків парламентської комісії (див. пункт 72 і наступні нижче) щодо численних процесуальних порушень у провадженні, завдяки яким, на його думку, заявника і було помилувано та виправдано. Посилаючись на висновки

парламентської комісії та статтю 2 Протоколу № 7 до Європейської конвенції з прав людини, голова Верховного суду Аджарії запропонував Президентові Грузії поновити судовий розгляд цієї справи, з тим щоб її було переглянуто у світлі питань, викладених у цих висновках.

71. У листі також ішлося про те, що звернення заявника до Європейського суду з прав людини є зловживанням у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції і що в цьому йому сприяли Генеральна прокуратура Грузії, Народний захисник, Верховний суд Грузії та Рада національної безпеки. Далі наголошувалося, що парламентська комісія є національним органом у значенні статті 13 Конвенції, і тому не можна вважати, що заявник вичерпав усі національні засоби правового захисту до 26 вересня 2002 року — дати надання комісією висновку. Привертаючи увагу президента до цього аспекту, він сказав, що міністр юстиції Грузії у своїх зауваженнях увів в оману Європейський суд з прав людини.

В. Доповідь парламентської комісії від 26 вересня 2002 року та зауваження голови Верховного суду Грузії, надані у відповідь

1. Доповідь парламентської комісії

72. У листі від 30 липня 2002 року Уряд поінформував Суд, що 24 червня 2002 року парламент доручив слідчій комісії парламенту Грузії, яка здійснює нагляд за законністю дій державних службовців, розслідувати обставини президентського помилування у справі Асанідзе. Комісія, до складу якої входили депутати парламенту, викладачі університету та правники-практики, надала свій висновок 26 вересня 2002 року.

73. Коло повноважень комісії обмежувалося розслідуванням питання президентського помилування, проте вона вирішила розглянути також обставини, за яких заявника було обвинувачено і виправдано в другому провадженні. У вступній частині свого висновку комісія пояснила причини, чому вона розширила коло своїх повноважень, зокрема таким чином: «Помилування заявника президентом не було окремою дією чи окремою процедурою; у цій справі був тісний зв'язок між всіма стадіями провадження, тому для створення загальної картини ми вважали за доцільне розглянути хронологію різних етапів кримінальних проваджень проти заявника, їхній перебіг та вивчити рішення, ухвалені по суті». Отже, доповідь складалася з двох окремих частин: в одній ішлося про законність президентського помилування, в другій розглядалися рішення національних судів у кримінальних провадженнях проти заявника.

а) Президентське помилування

(i) Законність президентського помилування

74. 12 жовтня 1998 року Рада національної безпеки розглянула питання про заходи, необхідні для реформування пенітенціарної системи. На пропозицію Президента Грузії, було вирішено, що він здійснюватиме своє право на

помилування. Керівництву департаменту виконання покарань було запропоновано вивчити справи засуджених, які відбувають покарання, та подати президентові клопотання про помилування, разом із матеріалами справи та характеристикою кожної кандидатури. Було визначено форму клопотання про помилування:

«Шановний Президенте, я розкаюся у вчиненому злочині і прошу звільнити мене від подальшого відбування покарання».

Після розгляду клопотань, поданих у передбаченій формі, президент у деяких випадках здійснював своє право на помилування.

75. Парламентська комісія встановила, що 15 січня 1999 року заявник звернувся до Президента Грузії з листом, у якому просив звільнити його від відбування решти строку покарання. Оскільки клопотання було подано в неналежній формі, комісія визнала його недійсним, бо воно не відповідало чинним на той час нормативним вимогам. Комісія зазначила низку інших недоліків: «матеріалів справи» не було подано до призначеної Президентом Грузії комісії з питань помилування; в наданому президентові відповідними державними органами Аджарії загальному списку засуджених, які звернулися з клопотанням про помилування, не було прізвища заявника; до клопотання заявника не було додано його характеристики від керівництва департаменту виконання покарань Аджарії.

76. Комісія встановила, що, на порушення чинних на той час положень, заступник голови Ради національної безпеки, один із помічників Президента Грузії, підготував і подав президентові рекомендацію про помилування заявника виключно на підставі листа заявника від 15 січня 1999 року. Комісія констатувала, що клопотання слід було подати, згідно з кримінально-процесуальними нормами, до суду, а не Президентові Грузії як клопотання про помилування.

77. Згідно з повідомленням комісії, навіть якщо припустити, що Президент Грузії мав право помилувати заявника в обхід законодавчого положення, згідно з яким у першій інстанції клопотання про помилування мала розглядати компетентна комісія, рішення він ухвалив явно під впливом політичних міркувань, оскільки це сталося напередодні загальних виборів у жовтні 1999 року.

(ii) Судовий перегляд рішення про президентське помилування

78. Комісія вважала, що підстави, наведені Тбіліським апеляційним судом та Верховним судом Грузії у їхніх рішеннях, датованих, відповідно, 24 березня та 11 липня 2000 року, не відповідали вимогам статей 60 і 61 Адміністративного кодексу, в яких передбачено вичерпний перелік підстав для визнання адміністративних актів недійсними. Як наслідок — стаття 42 Конституції, яка гарантує право кожного захищати свої права в суді, втратила свій сенс.

79. Комісія зазначила, що, згідно з національним правом, президентське помилування — це адміністративний акт, який підлягає судовому перегляду в адміністративних судах. Оскільки президентське помилування було оскарже-

но в суді, воно не могло бути виконане до 11 липня 2000 року, дати постановлення рішення Верховним судом.

80. Комісія піддала критиці підставу, наведену 24 березня 2000 року Тбіліським апеляційним судом, для відхилення заяви Батумської тютюнової фабрики про судовий перегляд. Зокрема, вона вважала, що Тбіліський апеляційний суд ухвалив рішення поза межами своєї юрисдикції, оскільки фабрика не вимагала поновлення кримінального провадження проти заявника. Отже, апеляційний суд не мав повноважень ухвалювати рішення щодо законності подальшого тримання заявника під вартою. У зв'язку з тим, що ці два питання були в межах юрисдикції кримінальних, а не адміністративних судів, комісія вважала, що Тбіліському апеляційному суду слід було обмежити свій розгляд питанням законності оспорюваного президентського акта.

81. Далі комісія зазначила, що президентське помилування стосується лише тюремного ув'язнення, а не обов'язку заявника компенсувати Батумській тютюновій фабриці завдану їй матеріальну шкоду. Таким чином, Тбіліський апеляційний суд мав також розглянути вплив президентського помилування і на додаткове покарання.

в) Виправдання заявника

82. За повідомленням комісії, друге провадження, за результатами якого заявника було виправдано, так само як і перше, супроводжувалося різними процесуальними порушеннями як на стадії розслідування, так і на стадії судового розгляду. Крім того, суди так і не вирішили суперечностей між різними твердженнями, висловленими в процесі розслідування, а також не провели ретельного розгляду особливих обставин справи. На думку комісії, ці обставини «мали розглядатися як докази в суді і досліджуватися з позиції встановлення істини».

83. Щоб проілюструвати цей пункт, комісія провела детальний розгляд доказів і тверджень, зафіксованих у кримінальному провадженні проти п. Давида Асанідзе, п. Тамаза Асанідзе, п. Нодара Шотадзе та 14 співвідповідачів, яких було засуджено, крім іншого, за вбивство посадової особи Міністерства внутрішніх справ (див. пункт 33 і наступні вище).

84. Таким чином, комісія встановила, що на судовому розгляді у Верховному суді Грузії у 1996 році п. Давид Асанідзе та п. Шотадзе «намагалися впізнати» в заявникові одного з організаторів нападу на главу уряду Аджарської Автономної Республіки п. Абашидзе. На думку комісії, замість «ігнорувати спроби п. Давида Асанідзе та п. Шотадзе обвинуватити заявника у вчиненні тяжких злочинів» судді Верховного суду Грузії, які розглядали апеляцію заявника щодо права, мали «порушити проти заявника нову кримінальну справу згідно зі статтею 257 чинного на той час Кримінально-процесуального кодексу», тобто у 1993 році.

85. Комісія вважала, що для з'ясування певних надзвичайно важливих для встановлення істини деталей Верховний суд мав заслухати свідчення не лише

викликаних свідків, а й свідчення п. Давида Асанідзе про його неофіційну зустріч із суддею, який розглядав його справу у 1996 році, а також свідчення самого судді. Суд мав спробувати встановити, ким і за яких обставин ця зустріч — під час якої п. Давид Асанідзе обвинуватив заявника (і це не було внесено до протоколу) в участі в його угрупованні — була записана і чому суддя, про якого йдеться, не зазначив це у своєму рішенні від 20 вересня 1996 року.

86. Комісія піддала Верховний суд критиці за те, що він не заслухав свідчень двох інших обвинувачених п. Давидом Асанідзе осіб та сина заявника, і вважала, що для встановлення, ким і як було придбано зброю, боєприпаси та технічне обладнання, вилучені в 1996 році в справі п. Давида Асанідзе, судді Верховного суду мали призначити експертизу. Вони навіть не намагалися з'ясувати, чому обвинувач у справі заявника відмовився об'єднати його справу зі справою п. Давида Асанідзе.

87. Зрештою комісія визнала, що Верховний суд Грузії «не передавав справи заявника слідчим органам для дослідження», а отже, не повинен був ухвалювати «рішення щодо його виправдання, яке було незаконним, несправедливим і ґрунтувалося на недостатньо розслідуваних фактах».

88. На думку комісії, «нові обставини, виявлені у процесі підготовки парламентської доповіді, вимагали розслідування та аналізу». Це доводить, що «передбачені законом правові засоби, розраховані на встановлення істини, не було вичерпано». Посилаючись на пункт 2 (g) статті 593 та статтю 539 Кримінально-процесуального кодексу, комісія висловила пропозицію щодо поновлення слухання у справі заявника.

89. 25 березня 2003 року Генеральна прокуратура Грузії відхилила клопотання цивільної сторони щодо поновлення і перегляду справи заявника у світлі висновків парламентської комісії. Окрім іншого, вона вважала, що висновки парламентської комісії не є новими обставинами, які можуть слугувати підставою для поновлення розгляду. За відсутності нових обставин, рішення Верховного суду, яке є остаточним і не підлягає оскарженню, згідно з грузинським правом не може бути піддане сумніву.

2. Зауваження голови Верховного суду Грузії

90. 8 листопада 2002 року голова Верховного суду Грузії подав Президентові Грузії свої зауваження з приводу доповіді парламентської комісії від 26 вересня 2002 року.

91. Він характеризував доповідь як «тенденційну», «упереджену», «неконституційну» та «помилкову». Насамперед він зазначив, що парламентська комісія вийшла за межі своїх повноважень і, замість розглянути обставини, за яких президент помилював заявника, вирішила переглянути рішення найвищого суду країни, чим порушила основну конституційну норму щодо розподілу повноважень між гілками влади. Ця доповідь підірвала поняття демократії та верховенства права. Голова Верховного суду наголосив, що,

згідно з Конституцією, ніхто не має права вимагати від судді пояснень з приводу будь-якої справи. Критика парламентською комісією остаточного рішення суду, яке не підлягає оскарженню, слугує єдиній меті — перешкодити виконанню цього рішення та дискредитувати судову владу.

а) Президентське помилування

92. Щодо висновків комісії з приводу президентського помилування, голова Верховного суду Грузії насамперед наголосив, що право помилування, надане конституцією Президентів Грузії, є абсолютним і безумовним і може здійснюватися незалежно від вимог, згідно з якими клопотання про помилування має розглядати президентська комісія. Далі він зазначив, що в багатьох країнах помилування, яке є остаточним актом людяності, оскарженню не підлягає. Той факт, що клопотання заявника про помилування не розглядала комісія з питань президентського помилування, не впливає на законність акту помилування, тим більше якщо процес отримання матеріалів справи та інших даних від аджарської тюремної адміністрації був ускладненим, як це мало місце в справі заявника. Голова Верховного суду Грузії підкреслив, що помилування в цьому випадку було спробою відновити справедливість по відношенню до засудженого в'язня, котрого багато років тримали в незаконному місці ув'язнення.

93. Він додав, що розділ доповіді стосовно рішення Верховного суду Аджарії від 11 листопада 1999 року, яким президентське помилування визнане недійсним через процесуальні порушення, є повністю хибним, і наголосив, що 11 листопада 1999 року новий Адміністративно-процесуальний кодекс ще не набрав чинності і, згідно зі статтею 360 Цивільно-процесуального кодексу — положенням, що було застосовним до оспорюваних адміністративних справ, — Тбіліський апеляційний суд мав виключну територіальну юрисдикцію щодо розгляду заяв про судовий перегляд президентського помилування. Голова Верховного суду Грузії вказав, що комісія, на жаль, залишила поза увагою той факт, що 11 листопада 1999 року Верховний суд Аджарії, порушивши чинний на той час закон, вийшов за межі своєї юрисдикції і розглянув заяву щодо судового перегляду акту помилування, здійсненого Президентом Грузії.

б) Виправдання заявника

94. У своїх зауваженнях голова Верховного суду Грузії зазначив, що, характеризуючи судові рішення, яким заявника було виправдано, як упереджене, неповне та незаконне, парламентська комісія в жодному з пунктів не згадала про інтереси заявника чи про його незаконне ув'язнення і в такий спосіб намагалася виправдати подальше тримання заявника під вартою попри винесений йому виправдувальний вирок.

95. Комісія самочинно стала на шлях перегляду рішення, яким було виправдано заявника, причому не надала жодного правдоподібного доводу, який би вказував на вину заявника. Вона не довела, що Верховний суд міг би постановити обвинувальний вирок на підставі наявних доказів. Навпаки,

комісія не вбачала проблем у тому, щоб виправданого підсудного тримати під вартою, доки питання про його вину чи невинуватість переглядатиметься у світлі нових обставин. Це, як підсумував голова Верховного суду, було «абсолютно незаконно».

96. Голова Верховного суду висловив жаль, що у доповіді комісії навіть не згадано, що заявника від часу його засудження незаконно утримують в ізоляторі Міністерства безпеки Аджарії. Він зазначив, що в тій самій тюрмі відбуває покарання позбавленням волі на 20 років п. Давид Асанідзе, виступ якого транслювався по телебаченню і, на думку комісії, мав переконати Верховний суд Грузії, що заявника слід засудити.

97. Висновок комісії стосовно того, що засоби правового захисту заявника не вважатимуться вичерпаними доти, доки не буде поновлено слухання у світлі нових обставин, виявлених парламентською комісією, голова Верховного суду назвав «шедевром юридичного винахідництва». Він порекомендував перекласти цей висновок різними мовами, щоб міжнародні правозахисні організації могли мати до нього доступ.

98. Голова Верховного суду висловив жаль, що парламентська комісія піддалась на політичний тиск з боку певних груп і, замість посприяти правосуддю та справедливості, висловила їхні побажання як висновки у своїй доповіді.

99. На завершення голова Верховного суду Грузії сказав, що залишає питання про подальше тримання заявника під вартою після його виправдання на розсуд Суду в Страсбурзі.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

A. Еволюція статусу Аджарії (Батумський район) та Конституція Грузії 1921 року

100. У 80-х роках XI століття Аджарія, частина Королівства Багратидів, відома як Королівство грузинів, була спустошена сельджуцькими загарбниками з півдня. У 70-х роках XVI століття вона була окупована Оттоманською імперією. Тоді сформувалися санджаки Верхньої та Нижньої Аджарії, згодом провінцію було анексовано та приєднано до Вілаєт Чилдир (Ахалцихе). Пізніше за цей регіон боролися оттомани та сусідні грузинські князівства. За умовами статті IV Адріанопольського договору, підписаного 2 вересня 1829 року між царською Росією та Оттоманською імперією, Аджарія відійшла до останньої.

101. Стаття LVIII Берлінського договору, підписаного 13 липня 1878 року між Російською та Оттоманською імперіями, передбачала:

«Велична Порта передає Російській імперії в Азії території Ардаган, Карс і Батум разом із портом останнього».

102. Статті XI і XV Договору про перемир'я, підписаного 30 жовтня 1918 року в Мудросі між Великою Британією та її союзниками, з одного боку, та Туреччиною — з другого, передбачали:

«XI. ... Турецьким військам наказано звільнити частину Закавказзя, інша частина має бути звільнена, якщо того вимагатимуть союзники після вивчення ситуації на місці».

«XV. ... Цей пункт включає зайняття Батума союзниками ...»

103. Договір про перемир'я, підписаний 3 березня 1918 року у Брест-Литовську між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною, з одного боку, і Росією — з другого, передбачав:

«IV. ... Райони Ардагана, Карса та Батума будуть так само негайно очищені від російських військ. Росія не втручатиметься в реорганізацію національних та міжнародних відносин цих регіонів, залишивши вирішення цього питання на розсуд населення цих регіонів, згідно з домовленостями із сусідніми державами, головним чином Туреччиною».

104. Стаття 107 Конституції Демократичної Республіки Грузії, ухваленої 21 лютого 1921 року, передбачає:

«Невіддільні частини Республіки Грузія — район Абхазії-Сухумі, мусульманської Грузії (район Батумі) та район Закатала — мають право на місцеве самоврядування».

105. Стаття 2 Московської угоди між Росією та Туреччиною від 16 березня 1921 року передбачала:

«Туреччина погоджується поступитися Грузії портом Батумі разом із територією на північ від згаданого у статті 1 цього Договору кордону, яка утворює частину району Батумі, ... за умови: а) що населення цих територій користуватиметься значним обсягом місцевої адміністративної автономії, яка гарантуватиме кожній громаді її культурні та релігійні права, а також режим землекористування з урахуванням побажань місцевого населення ...»

106. 16 липня 1921 року Аджарії було надано статус Автономної Радянської Соціалістичної Республіки, що входила до складу Грузинської Радянської Соціалістичної Республіки.

107. Стаття 6 Карського договору, підписаного 13 жовтня 1921 року між урядом Туреччини, з одного боку, та урядами Азербайджану, Вірменії та Грузії — з другого, передбачала:

«Туреччина погоджується поступитися Грузії містом і портом Батумі разом із територією на північ від згаданого у статті 4 цього Договору кордону, яка раніше була частиною району Батумі, ... за умови, що:

(і) Населення місцевостей, зазначених у цій статті, користуватиметься значним обсягом місцевої адміністративної автономії, яка гарантуватиме кожній громаді її культурні та релігійні права, а також режим землекористування з урахуванням побажань місцевого населення...

(ii) Туреччині буде гарантовано вільний транзит товарів та сировини як з, так і до Туреччини через порт Батумі, без митного контролю, без перешкод, без сплати всіх зборів та податків і з правом для Туреччини використовувати порт Батумі без спеціальної плати. Для реалізації цього положення відразу після підписання Договору має бути створено Комітет представників зацікавлених сторін».

В. Статус Аджарії за Конституцією 1995 року (в нинішньому формулюванні)

108. 24 серпня 1995 року, через чотири роки після розпаду Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР), грузинський парламент ухвалив нову Конституцію, пункт 3 статті 2 якої передбачає:

«Внутрішній територіальний устрій Грузії визначається конституційним законом на підставі принципу поділу влади після повного поновлення юрисдикції Грузії над усією її територією».

109. Згідно із законом від 20 квітня 2000 року про внесення змін і доповнень до Конституції, слово «Аджарія» було замінено на «Аджарська Автономна Республіка» та додано третій пункт до статті 3 Конституції, яким передбачається:

«Статус Аджарської Автономної Республіки визначається конституційним законом про статус Аджарської Автономної Республіки».

10 жовтня 2002 року грузинський парламент ухвалив закон про внесення змін і доповнень до Конституції стосовно Абхазії. Стосовно регіону Цхінвалі (колишньої Південно-Осетинської автономної області) жодного аналогічного законодавчого акта ухвалено не було.

110. Запропонований закон щодо визначення статусу Аджарської Автономної Республіки (див. статтю 3 Конституції) ще не був ухвалений.

С. Президентське помилування

1. Конституція

111. Підпункт 14 пункту 1 статті 73 Конституції передбачає:

«Президент Грузії ... має право помилувати засуджених; ... »

2. Президентський Указ № 319 щодо здійснення права на помилування

112. Відповідні положення статті 1 Указу № 319 від 13 травня 1998 року щодо здійснення права на помилування передбачають:

Стаття 1

«Президент Грузії має право помилувати засуджених згідно з підпунктом 14 пункту 1 статті 73 Конституції. В порядку здійснення цього права Президент

попередньо розглядає клопотання засуджених про помилування, подані грузинськими судами, ... прохання про помилування, подані членами парламенту, приватними особами, групами приватних осіб, організаціями або державними органами, а також прохання про звільнення засуджених від сплати компенсації за матеріальну шкоду, присудженої на користь державного підприємства, інституції або організації.

Засуджений може бути помилуваний на його прохання, якщо визнає свою вину та розкається».

Пункт 1 статті 2

«Клопотання та прохання про помилування перед поданням Президентові розглядає комісія з питань помилування. Комісію створюють ... для попереднього розгляду прохань і клопотань, поданих на ім'я Президента, та надання своїх рекомендацій. Президент розглядає рекомендації комісії й ухвалює остаточне рішення».

Стаття 7

«У разі помилування засуджений має право:

- а) на звільнення від відбування основного чи будь-якого додаткового покарання, зі зняттям чи без зняття судимості;
- б) на звільнення від частини основного чи будь-якого додаткового покарання, тобто на скорочення строку покарання;
- с) пом'якшення невідбутої частини покарання;
- д) повне або часткове звільнення від сплати присудженої суми компенсації за матеріальну шкоду».

Стаття 9

«Не можуть бути помилувані особи:

- а) засуджені за тяжкий злочин до позбавлення волі на строк, що перевищує п'ять років, і які не відбули щонайменше половини призначеного покарання;
- б) засуджені вперше до позбавлення волі на строк, менший ніж п'ять років, і які не відбули щонайменше третини призначеного покарання;
- г) які мають негативну характеристику з місця ув'язнення та репутацію затятих порушників встановлених тюремних правил.

Клопотання засуджених, що підпадають під дію положень цієї статті, комісія з питань помилування не розглядає, якщо цього не вимагають особливі обставини».

Стаття 10

«Клопотання про помилування, до розгляду в комісії з питань помилування, надсилається разом із матеріалами справи, що зберігається у відповідній пенітенціарній установі, для висновку до Верховного суду Грузії, Генеральної прокуратури та Міністерства внутрішніх справ.

Клопотання про звільнення від сплати компенсації за матеріальну шкоду, до розгляду в комісії з питань помилування, надсилається разом із матеріалами справи до Верховного суду Грузії, територіальних адміністративних органів та органів самоврядування і юридичній особі, яка є цивільною стороною у провадженні.

Висновки зазначених органів та зауваження юридичної особи подаються до комісії з питань помилування впродовж двох тижнів».

113. Президентським Указом № 426 від 4 жовтня 2002 року до згаданого вище Указу № 319 було додано статтю 10.1, яка передбачає:

«Президент Грузії має право помилувати засудженого згідно з підпунктом 14 пункту 1 статті 73 Конституції, навіть якщо додаткові умови, викладені в цьому указі, не виконано».

3. Відповідні положення інших кодексів

114. Стаття 360 розділу XIX Цивільно-процесуального кодексу, яка містила процесуальні норми, застосовні в адміністративно-правових спорах до того, як 1 січня 2000 року набрав чинності Адміністративно-процесуальний кодекс, передбачала:

«Заява подається до того апеляційного суду, до територіальної юрисдикції якого належить орган, чий акт є предметом спору».

115. Відповідні положення Адміністративно-процесуального кодексу передбачають:

Пункт 1 (а) статті 6

«Апеляційні суди розглядають заяви стосовно законності адміністративних актів Президента Грузії як суди першої інстанції...»

Стаття 29

«Клопотання про судовий перегляд адміністративного акта зупиняє виконання цього акта».

D. Доповідь парламентської комісії

116. Відповідні положення Конституції:

Пункти 1 і 2 статті 56

«1. Парламент створює комітети, які функціонують упродовж усього строку його повноважень, для попереднього вивчення проблем законодавства, виконання рішень та нагляду за діяльністю уряду і підзвітних парламентові органів.

2. За обставин, викладених у Конституції та регламенті парламенту, або на вимогу щонайменше четвертої частини членів парламенту, створюються слідчі та інші тимчасові комісії. Представництво парламентської більшості у таких комісіях не може перевищувати половину всього складу комісії».

Пункт 1 статті 42

«Кожен має право на судовий захист своїх прав і свобод».

117. Стаття 60 Адміністративного кодексу, зі змінами від 2 березня 2001 року, передбачає:

«1. Адміністративне рішення оголошується таким, що не має законної сили, якщо:

- a) воно прийняте не уповноваженим на це органом чи особою;
- b) його виконання призводить до вчинення правопорушення;
- c) його виконання є неможливим з об'єктивних фактичних підстав;
- d) воно суперечить законіві або якщо були суттєво порушені передбачені законом норми щодо його підготовки та ухвалення.

2. Правопорушення, внаслідок якого ухвалено інше рішення, ніж те, яке було б ухвалене за умови дотримання закону, вважається суттєвим порушенням передбачених законом норм щодо підготовки та ухвалення адміністративних рішень.

3. Адміністративне рішення оголошується таким, що не має законної сили, органом, який його ухвалив, або вищим адміністративним органом на підставі внутрішнього оскарження, або адміністративним судом на підставі клопотання про судовий перегляд рішення».

118. Стаття 257 колишнього Кримінально-процесуального кодексу, який був чинним до 15 травня 1999 року, передбачала:

«Якщо під час судового розгляду справи виявлено обставини, які вказують, що злочин вчинила особа, якій не було висунуто обвинувачення, суд має видати розпорядження про порушення кримінального провадження проти цієї особи і передати рішення для виконання органам дізнання та слідства».

119. Відповідні положення нового Кримінально-процесуального кодексу, який набрав чинності 15 травня 1999 року, передбачають:

Стаття 539

«Вирок або інше судове рішення вважається необґрунтованим, якщо:

- a) винесений обвинувальний вирок не ґрунтується на доказах у справі;
- b) не вирішено суперечностей в доказах, які ставлять під сумнів правомірність висновків суду;
- c) постановляючи рішення, суд не врахував важливих доказів;
- d) суд дійшов своїх висновків на основі доказів, які є неприйнятними або не мають відношення до справи;
- e) суд відхилив певні докази на користь інших суперечливих доказів, не пояснивши, з яких підстав він це зробив;
- f) суд не надав засудженому можливості скористатися принципом тлумачення сумнівів на його користь».

Стаття 593

«1. Вирок ... скасовується повністю або частково, якщо виявлено нові фактичні або правові обставини.

2. Виявлення нових фактичних обставин є підставою для перегляду будь-якого незаконного чи невмотивованого судового рішення. Зокрема, рішення має бути переглянута, якщо:

а) суд встановив, що показання свідка або експерта чи будь-які інші докази, на які спиралось оспорюване судове рішення, є неправдивими; б) суд встановив, що суддя, прокурор, слідчі чи орган обвинувачення порушували закон під час провадження у справі; с) виявлено нові докази ... які підтверджують невинуватість засудженої особи або вину виправданої особи ...; d) виявлено нові докази, які свідчать, що ... докази, на яких ґрунтувалося ухвалене рішення, є неприйнятними».

Е. Процедура у Верховному суді Грузії та щодо виправдання

120. У статті 9 установчого Закону про Верховний суд Грузії від 12 травня 1999 року викладено юрисдикцію різних палат Верховного суду, в тому числі — палати в кримінальних справах:

«Палати ... Верховного суду Грузії є касаційними судами, які ... розглядають апеляції щодо права проти рішень обласних апеляційних судів, Верховних судів Абхазької та Аджарської Автономних Республік та колегії в кримінальних справах Верховного суду».

121. Відповідні положення нового Кримінально-процесуального кодексу:

Стаття 28 (а)

«Кримінального провадження не розпочинають, а незавершене кримінальне провадження припиняють, якщо дії або бездіяльність, про які йдеться, не є злочином згідно з Кримінальним кодексом».

Пункт 2 статті 602

«Рішення суду має бути підготовлене для виконання щонайпізніше в межах семи днів від дня набрання ним чинності».

Стаття 604

«1. Суд, який постановив рішення, передає вирок чи розпорядження на виконання. Суддя або голова суду направляють копію рішення та розпорядження щодо його виконання до відповідального за його виконання органу..

2. Відповідальний за виконання рішення орган негайно інформує про його виконання суд, який постановив це рішення...»

Ф. Місце тримання під вартою

122. Пунктами 1 та 3 статті 6 Закону про затримання від 22 липня 1999 року передбачено:

«Покарання у вигляді позбавлення волі, призначене за вирокіом суду, відбуваються у пенітенціарних установах Міністерства юстиції Грузії.

На території Грузії це такі пенітенціарні установи:

- а) тюрми загального режиму;
- б) тюрми суворого режиму;
- с) тюремні ізолятори».

ЩОДО ПРАВА

І. ПОПЕРЕДНЄ ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЩОДО НЕВИЧЕРПАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

1. Подання сторін

123. Адвокат від Уряду запропонував Суду оголосити заяву непринятною на підставі порушення зобов'язання за статтею 35 щодо вичерпання національних засобів правового захисту. Зазначаючи, що механізм захисту, встановлений Конвенцією, є субсидіарним до національних систем захисту прав людини (рішення у справі «Хендісайд проти Сполученого Королівства» (*Handyside v. the United Kingdom*) від 7 грудня 1976 року, серія А, № 24, с. 22, п. 48), він стверджував, що ухвала Суду, якою заяву оголошено прийнятною, порушила невіддільний складник міжнародного права — принцип субсидіарності. Він вказував, що Уряд — до розгляду питання про прийнятність скарг заявника — не надав Суду інформації про висновок парламентської комісії від 26 вересня 2002 року. За його твердженням, це завадило Суду при винесенні ухвали щодо прийнятності заяви врахувати всю наявну інформацію.

124. Адвокат від Уряду зазначив, що слідча комісія грузинського парламенту виявила низку порушень у провадженні, в якому заявника було виправдано (див. пункт 82 і наступні вище). Проте держава-відповідач не мала можливості виправити ситуацію у світлі висновків комісії, використовуючи засоби, наявні в її правовій системі (рішення у справі ««Ретімаг СА» проти Федеративної Республіки Німеччини» (*Retimag SA v. Federal Republic of Germany*) від 16 грудня 1961 року, № 712/60, *Yearbook* 8, с. 29–42). За його твердженням: «Якщо національний парламент вирішить розглянути особливо важливу внутрішню справу з метою перевірити правомірність рішень судових органів, цю справу не можна вважати остаточно вирішеною в судовій системі країни, про яку йдеться».

Адвокат від Уряду надав детальний виклад доповіді парламентської комісії і попросив Суд не недооцінювати її важливість для провадження в Європейському суді. Він зазначив, що парламентська комісія запропонувала поновити судовий розгляд справи заявника у зв'язку з нововиявленими процесуальними порушеннями, і заявив, що передбачені законом засоби правового захисту не можуть вважатися вичерпаними до цього перегляду (див. пункт 88 вище). На його думку, цей висновок комісії підтвердив, що заявник не дотримав свого зобов'язання щодо вичерпання національних засобів

правового захисту в значенні статті 35 Конвенції, через що його скарги є неприйнятними.

125. Заявник відповів, що висновок парламентської комісії не має юридичних наслідків у національній системі. В окремому пункті він привернув увагу Суду до того факту, що висновок підписав лише голова комісії, тоді як за правилами парламентської процедури необхідні також підписи і членів комісії, інакше документ вважатиметься недійсним. Крім того, заявник зазначив, що голова комісії є членом парламенту, обраним від політичної партії п. Аслана Абашидзе, глави Аджарської Автономної Республіки.

2. Оцінка Суду

126. Незважаючи на те, що Уряд зробив свою заяву про неприйнятність із запізненням (правило 55 Регламенту Суду), Суд вважає за необхідне розглянути її, враховуючи особливі обставини цієї справи.

127. Він зазначає, що слідча комісія грузинського парламенту отримала настанови від парламентського комітету розглянути обставини, за яких президент помилував заявника, який не клопотав про це. Комісія з власної ініціативи розглянула і друге кримінальне провадження, в якому заявника було виправдано, і в своєму висновку від 26 вересня 2002 року запропонувала поновити провадження і повернути справу слідчим органам для подальшого розслідування (див. пункти 72–88 вище).

Суд наголошує, що, згідно з положенням про вичерпання національних засобів правового захисту, заявникові має бути забезпечений увесь обсяг засобів захисту в межах національної правової системи, які є достатніми для забезпечення сатисфакції за стверджені порушення. Засоби захисту, про які йдеться, мають бути наявні не лише теоретично, а й на практиці, інакше їх не можна вважати доступними та ефективними. Немає зобов'язання вдаватися до засобів захисту, які є неадекватними чи неефективними (див., серед інших авторитетних джерел, рішення у справі «Акдивар та інші проти Туреччини» (*Akdivar and Others v. Turkey*) від 16 вересня 1996 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV, с. 1210, п 67; та рішення у справі «Андроніку і Константину проти Кіпру» (*Andronicou and Constantinou v. Cyprus*) від 9 жовтня 1997 року, *Reports* 1997-VI, с. 2094–95, п. 159).

Отже, надзвичайні процесуальні засоби захисту, які не відповідають вимогам «доступності» та «ефективності», не є засобами, що вимагають вичерпання для цілей пункту 1 статті 35 Конвенції (див., *mutatis mutandis*, «Кііскінен проти Фінляндії» (*Kiiskinen v. Finland*) (ухв.), № 26323/95, ECHR 1999-V, та «Мойа Алварес проти Іспанії» (*Moya Alvarez v. Spain*) (ухв.), № 44677/98, ECHR 1999-VIII).

128. Суд зазначає, що, згідно з грузинською правовою системою, висновок парламентської слідчої комісії щодо судового рішення не має наслідком

скасування чи перегляду цього рішення. Щонайбільше його наслідком може бути рішення органів обвинувачення — якщо вони вважатимуть це за необхідне — порушити кримінальне провадження стосовно питань, на які було звернуто їхню увагу. У цій справі у відповідь на клопотання цивільної сторони поновити провадження 25 березня 2003 року Генеральна прокуратура Грузії встановила, що висновки парламентської комісії в доповіді від 26 вересня 2002 року не містять нових фактичних чи правових обставин, які можуть слугувати підставою для поновлення розгляду справи заявника (див. пункт 89 вище).

Оскільки доповідь парламентської комісії не мала наслідком перегляд провадження, в якому заявника було виправдано (див. пункт 47 вище), Уряд не може юридично достовірно стверджувати, що це кримінальне провадження все ще триває в національних судах чи що звернення заявника до Суду є передчасним.

За цих обставин Суд вважає, що немає необхідності з'ясовувати, чи була ця доповідь схвалена всіма членами слідчої комісії.

129. У будь-якому разі, Суд зазначає, що принцип верховенства права та поняття справедливого судового розгляду, закріплене у статті 6, виключають можливість будь-якого втручання — з метою вплинути на судове вирішення спору — законодавчого органу в здійсненні правосуддя (рішення у справі «Грецькі нафтопереробні підприємства “Стран” і Стратіс Андреадіс проти Греції» (*Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece*) від 9 грудня 1994 року, серія А, № 301-В, с. 82, п. 49). Отже, Суд був би надзвичайно занепокоєний, якби законодавство чи практика Договірної Сторони надавали повноваження позасудовому органу, незалежно від його легітимності, втручатися в судове провадження чи піддавати сумніву судові рішення (*mutatis mutandis*, «Купер проти Сполученого Королівства» (*Cooper v. the United Kingdom*) [GC], № 48843/99, п. 130, 16 грудня 2003 року).

130. Судове рішення, яким заявник був виправданий, було остаточним. Відповідно, аж ніяк не на шкоду положенням пункту 2 статті 4 Протоколу № 7, принцип правової визначеності — один з основоположних аспектів верховенства права — стає на заваді будь-якій спробі позасудового органу піддати сумніву це рішення чи не допустити його виконання (*mutatis mutandis*, «Брумареску проти Румунії» (*Brumarescu v. Romania*) [GC], № 28342/95, п. 61 та 62, ECHR 1999-VII; «Рябіх проти Росії» (*Ryabykh v. Russia*), № 52854/99, п. 51 і 52, 24 липня 2003 року).

131. У світлі викладеного вище Суд відхиляє заперечення щодо невичерпання національних засобів правового захисту.

II. ЮРИСДИКЦІЯ ДЕРЖАВИ-ВІДПОВІДАЧА ТА ЇЇ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТАТТЕЮ 1 КОНВЕНЦІЇ

132. Стаття 1 передбачає:

«Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції».

1. Твердження Уряду

133. Уряд погодився, що Аджарська Автономна Республіка є невіддільною частиною Грузії та що оскаржувані питання належать до юрисдикції Грузинської держави. Проте Уряд не торкався питання труднощів, пов'язаних із здійсненням центральними органами влади своєї юрисдикції в Аджарській Автономній Республіці.

134. Передусім адвокат від Уряду привернув увагу Суду до факту, що грузинська центральна влада не поінформувала аджарську владу про провадження в Суді. Таким чином, незважаючи на те, що заява стосувалася безпосередньо аджарських органів влади, вони не мали можливості пояснити Суду, чому заявник залишається під вартою.

Зазначаючи, що в Аджарській Автономній Республіці діють закони Грузії, адвокат від Уряду наголосив, що Верховний суд Грузії має повноваження скасовувати в апеляційному порядку рішення Верховного суду Аджарії щодо права. Він сказав, що закони Грузії належним чином застосовуються в республіці і що, крім цієї справи, яка має відверто політичне забарвлення, не виникало проблем щодо співпраці центральних та аджарських місцевих судових органів. Адвокат додав, що, на відміну від двох інших автономних утворень (Автономна Республіка Абхазія та область Цхінвалі), в Автономній Республіці Аджарії ніколи не було сепаратистських планів і що будь-яке припущення, ніби вона відмовляється співпрацювати з центральними органами влади, є безпідставними. Він також сказав, що Автономна Республіка Аджарія не роздмухує міждержавного конфлікту, а повністю визнає юрисдикцію центральних органів влади.

2. Твердження заявника

135. Так само як і Уряд, заявник стверджував, що Автономна Республіка Аджарія, поза сумнівом, є частиною Грузії як за національним, так і міжнародним законодавством, що вона не є сепаратистським регіоном і що Грузинська держава здійснює свою юрисдикцію на її території і несе відповідальність перед міжнародними судами у зв'язку з проблемами, які виникають у всіх частинах Грузії, в тому числі в Аджарії. Він додав, що, здійснюючи свою юрисдикцію в Аджарській Автономній Республіці, центральні органи влади не зазнають ніяких труднощів. На його думку, Верховний суд Грузії загалом успішно здійснює нагляд за функціонуванням аджарських судів, єдиним винятком з цього правила стала справа, що розглядається.

136. Заявник вважав, що відповідальність за невиконання рішення, яким його було виправдано, покладається на місцеві органи влади Аджарії, а також на органи центральної влади, дії яких не були достатньо ефективними, та на Президента Грузії, який не виконав своєї ролі як гарант держави. Він стверджував, що його заява стосувалася не питань юрисдикції чи відповідальності, а лише незабезпечення державою-відповідачем виконання судового рішення всіма наявними засобами.

3. Оцінка Суду

а) Питання «юрисдикції»

137. Стаття 1 Конвенції вимагає від Договірних Сторін «гарантувати кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції». З цього положення випливає, що Договірні Сторони є відповідальними за будь-яке порушення захищених Конвенцією прав і свобод кожної особи, яка на час порушення перебувала під їхньою «юрисдикцією» чи в межах їхньої компетенції.

У деяких виняткових випадках юрисдикція не обмежується територіальним чинником — зокрема коли йдеться про: дії органу публічної влади, що вчиняються за кордоном дипломатичними та консульськими представниками держави; кримінальну діяльність поза межами держави, але спрямовану проти інтересів держави чи її громадян; дії, вчинені на борту суден під державним прапором або на борту літака чи належного їй космічного корабля; і особливо тяжкі міжнародні злочини (загальна юрисдикція).

Однак загалом поняття «юрисдикція» в значенні статті 1 Конвенції має розглядатися з позиції міжнародного публічного права («Жантильом та інші проти Франції» (*Gentilhomme and Others v. France*), № 48205/99, 48207/99 та 48209/99, п. 20, 14 травня 2002 року; «Банкович та інші проти Бельгії і 16 інших Договірних держав» (*Banković and Others v. Belgium and 16 Other Contracting States*) (ухв.) [GC], № 52207/99, п. 59–61, ECHR 2001-XII). Це поняття є «передусім» чи «переважно» територіальним (див. рішення у справі Банковича, згадуване вище).

138. Крім власне території держави, територіальна юрисдикція поширюється на будь-яку зону, яка на час стверджуваного порушення перебуває під «загальним контролем» держави, про яку йдеться (рішення у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*) (попередні заперечення) від 23 березня 1995 року, серія А, № 310), зокрема на окуповані території («Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*) [GC], № 25781/94, ECHR 2001-IV), причому виключаються зони, не охоплені таким контролем (див. рішення у справі Банковича, згадуване вище).

139. Автономна Республіка Аджарія беззастережно є невіддільною частиною території Грузії і перебуває під її юрисдикцією та контролем. Іншими словами, існує презумпція юрисдикції. Тепер Суд має визначити, чи достатніми з позиції права є докази у справі, аби спростувати цю презумпцію.

140. У цьому зв'язку Суд, по-перше, зазначає, що Грузія ратифікувала Конвенцію стосовно всієї своєї території. Більше того, загальновідомо, що Автономна Республіка Аджарія не має сепаратистських планів та що жодна інша держава не здійснює ефективного загального контролю над її територією (див., із протилежним висновком, рішення у справі «Ілашку, Лешко, Іванцок і Петров-Попа проти Молдови та Російської Федерації» (*Ilascu, Lesco, Ivantoc and Petrov-Popa v. Moldova and the Russian Federation*) [GC] № 48787/99 від

4 липня 2001 року; та «Лоїзиду проти Туреччини» (попередні заперечення), згадуване вище). Під час ратифікації Конвенції Грузія не зробила жодного конкретного застереження згідно зі статтею 57 Конвенції стосовно Аджарської Автономної Республіки чи стосовно труднощів у здійсненні своєї юрисдикції на цій території. Таке застереження у будь-якому разі було б недійсним, бо за прецедентним правом будь-яке вилучення територій неможливе («Метьюз проти Сполученого Королівства» (*Matthews v. the United Kingdom*) [GC], № 24833/94, ECHR 1999-I, п. 29), крім випадків, передбачених пунктом 1 статті 56 Конвенції (залежні території).

141. На відміну від Американської конвенції з прав людини від 22 листопада 1969 року (стаття 28), Європейська конвенція не містить «федерального положення», яким обмежується відповідальність федеративної держави за події, що відбуваються на території держав, які входять до складу федерації. Крім того, оскільки Грузія не є федеративною державою, Аджарська Автономна Республіка не є частиною федерації. Вона є утворенням, яке — подібно до інших (Автономна Республіка Абхазія, а до 1991 року — Південно-Осетинська автономна область) — повинно мати статус автономії (див. пункти 108–110 вище), а це — зовсім інше. До того ж навіть якби виявилось, що імпліцитне федеральне положення, подібне за змістом до положення статті 28 Американської конвенції, існує в Європейській конвенції (що неможливо на практиці), його не можна було б тлумачити як таке, що звільняє федеративну державу від усієї відповідальності, оскільки воно вимагає від федеративної держави «негайно вжити належних відповідно до своєї конституції заходів ... для того, щоб [держави, які входять до складу федерації], могли ухвалити необхідні для виконання Конвенції відповідні положення».

142. Отже, як видно, презумпція, про яку йдеться вище у пункті 139, є коректною. Справді, з позиції правової політики, а саме — необхідності підтримувати рівність між Договірними державами та забезпечувати дієвість Конвенції, не може бути інакше. Якби не ця презумпція, застосування Конвенції могло б бути вибірково обмежене частинами території певних Договірних держав, а отже, засадниче для Конвенції поняття ефективного захисту прав людини було б позбавлене змісту, а між Договірними Сторонами — тими, які визнали застосування Конвенції на всій своїй території, та тими, які не визнали, — виникла б дискримінація.

143. Отже, Суд визнає, що факти, на підставі яких виникли твердження щодо порушень, мали місце в межах «юрисдикції» Грузинської держави (рішення Комісії у справі «ТОВ “Фундація миру Бертрана Рассела” проти Сполученого Королівства» (*Bertrand Russell Peace Foundation Ltd v. the United Kingdom*) від 2 травня 1978 року, *Decisions and Reports (DR)* 14, с. 117 і 124) у значенні статті 1 Конвенції.

в) Питання обвинувачення та відповідальності

144. Ця заява відрізняється від попередніх справ, у яких Суд розглядав застосування статті 1 Конвенції. У тих справах поняття обвинувачення та

відповідальності розглядалися нерозривно, тобто на державу покладалася відповідальність за Конвенцією лише в разі, якщо її можна було обвинуватити у стверджуваному порушенні (справа «Лоїзиду проти Туреччини» (попередні заперечення), згадувана вище, с. 20–22, п. 52–56; та справа «Кіпр проти Туреччини», згадувана вище, с. 260–262, п. 75–81).

У зазначених справах Суд постановив, зокрема, що відповідальність за стверджуване порушення Конвенції, допущені на частині території Договірної держави, яка підписала Конвенцію, не може покладатися на цю державу, якщо територія, про яку йдеться, перебуває під ефективним контролем іншої держави (справа «Лоїзиду проти Туреччини» (попередні заперечення), згадувана вище, с. 23–24, п. 62). Ситуація в цій справі зовсім інша: жодна держава, крім Грузії, не здійснювала контролю — і, отже, не мала юрисдикції — над Аджарською Автономною Республікою. Про це не тільки не йшлося в Суді, а навіть навпаки, заперечувалося (див. пункти 132–136 вище). Ця справа не схожа також і на справу Банковича, яка, у свою чергу, відрізняється від двох попередніх справ тим, що держави-відповідачі в них — які є сторонами Конвенції та членами НАТО — не здійснювали «повного контролю» над територією, про яку йшлося. До того ж держава, яка здійснювала такий контроль — Федеративна Республіка Югославія, — не була стороною Конвенції.

145. Заявника в цій справі — незважаючи на те, що його виправдав Верховний суд Грузії (див. пункт 47 вище), — і далі тримають під вартою місцеві органи влади Аджарії (див. пункт 59 вище). Пояснюючи своє ув'язнення, яке триває до цього часу, свавільними діями місцевих органів влади, заявник також скаржиться, що заходи, вжиті центральними органами для забезпечення його звільнення, виявилися неефективними.

Як показують матеріали справи, центральні органи влади вживали всіх можливих — згідно із внутрішнім правом — процесуальних заходів, щоб забезпечити виконання рішення, яким заявника було виправдано. Вони намагалися вирішити спір застосуванням різноманітних політичних засобів і неодноразово зверталися з клопотаннями про його звільнення до аджарських органів влади, однак жодної відповіді на свої клопотання не отримали (див. пункти 60–69 вище).

Таким чином, Суд доходить висновку, що у вчиненні дій, оскаржуваних заявником, згідно із внутрішньою системою, вина покладається безпосередньо на органи влади Аджарії.

146. Проте слід наголосити іще раз: єдине, що має значення для цілей Конвенції, це відповідальність держави за міжнародними договорами — незалежно від того, на який орган національної влади у внутрішній системі покладається вина за порушення Конвенції (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Фоті та інші проти Італії» (*Foti and Others v. Italy*) від 10 грудня 1982 року, серія А, № 56, с. 21, п. 63; рішення у справі «Цимерман і Штайнер проти Швейцарії» (*Zimmermann and Steiner v. Switzerland*) від 13 липня 1983 року,

серія А, № 66, с. 13, п. 32, та рішення у справі «Лінгенс проти Австрії» (*Lingens v. Austria*) від 8 липня 1986 року, серія А, № 103, с. 28, п. 46).

Навіть коли має місце, здавалося б, неможливе, а саме — той факт, що держави зазнають проблем із забезпеченням дотримання гарантованих Конвенцією прав на всіх їхніх територіях, — все одно кожна Договірна Сторона Конвенції залишається відповідальною за події, що відбуваються в будь-якій частині в межах її національної території.

Більше того, Конвенція покладає на вищі органи влади Договірних держав не просто зобов'язання поважати закріплені в ній права і свободи, а з метою забезпечення можливості вільно користуватися цими правами і свободами, запобігати або виправляти їх порушення на рівні підпорядкованих їм місцевих органів (рішення у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» (*Ireland v. the United Kingdom*) від 18 січня 1978 року, серія А, № 25, с. 90–91, п. 239). На вищі органи влади держави покладається обов'язок вимагати від своїх підлеглих дотримання Конвенції, аргументи щодо неможливості забезпечити виконання вимог Конвенції на підпорядкованих їм територіях не приймаються (там само, с. 64, п. 159).

147. Попри незадовільне функціонування державного механізму в Грузії та наявність у її складі територій з особливим статусом, Аджарська Автономна Республіка за законом підлягає контролю з боку Грузинської держави. Таким чином, ґрунтом для порушення положень Конвенції на місцевому рівні — враховуючи субординацію між місцевими аджарськими органами влади та центральним урядом — є лише недоліки в роботі останнього. Загальний обов'язок, що покладається на державу статтею 1 Конвенції, вимагає створення та забезпечення функціонування національної системи, здатної гарантувати дотримання Конвенції на всій її території та захист прав кожного, хто перебуває під її юрисдикцією. Це підтверджується тим, що, по-перше, стаття 1 не виключає жодної частини в межах «юрисдикції» держав-членів зі сфери дії Конвенції, а по-друге, саме по відношенню до їхньої «юрисдикції» загалом — яка часто здійснюється передусім через конституцію — держави-члени покликані забезпечувати дотримання норм Конвенції (рішення у справі «Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини» (*United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey*) від 30 січня 1998 року, *Reports* 1998-I, с. 17–18, п. 29).

148. Органи влади територіальної одиниці держави є інституціями публічного права, що виконують функції, надані їм конституцією та законом. У цьому зв'язку Суд наголошує, що в міжнародному праві термін «урядова організація» не може вважатися таким, що стосується лише уряду чи центральних органів держави. Якщо повноваження розподіляються по лінії децентралізації, тоді «урядова організація» стосується будь-якого національного органу, що здійснює державні функції. Відповідно, такі органи не мають повноважень подавати заяву до Суду на підставі статті 34 Конвенції (*Section de commune d'Antilly v. France*) (ухв.), № 45129/98, ECHR 1999-VIII; та

«Аунтам'єнто де Мула проти Іспанії» (*Ayuntamiento de Mula v. Spain*) (ухв.), № 55346/00, ECHR 2001-I).

Зазначені принципи доводять, що в цій справі аджарські регіональні органи влади не можна розглядати як неурядову організацію чи групу осіб, що мають спільний інтерес, для цілей статті 34 Конвенції. Отже, вони не мають права подавати заяву до Суду чи оскаржувати до Суду дії центральних органів Грузинської держави.

149. Таким чином, Суд наголошує, що за Конвенцією вищі органи Грузинської держави є відповідальними за поведінку своїх підлеглих (справа «Ірландія проти Сполученого Королівства», згадувана вище, с. 64, п. 159). Тому предметом обговорення в Суді є виключно відповідальність саме Грузинської держави, а не відповідальність будь-якого внутрішнього органу влади. Роль Суду полягає не в тому, щоб мати справу з численними національними органами влади чи судами або розглядати спори між інституціями чи з приводу внутрішньої політики.

150. Таким чином, Суд визнає, що факти, на підставі яких виникли твердження про порушення, мали місце в межах «юрисдикції» Грузії в значенні статті 1 Конвенції, а отже — незважаючи на те, що в межах внутрішньої системи в цих подіях обвинувачуються безпосередньо органи місцевої влади Аджарської Автономної Республіки, — згідно з Конвенцією, розглядається виключно відповідальність Грузинської держави.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

151. Заявник вважав себе потерпілим внаслідок порушення пункту 1 статті 5 Конвенції після його помилування президентом 1 жовтня 1999 року і стверджував, що тримання його під вартою після виправдання 29 січня 2001 року було свавільним.

Відповідні положення пункту 1 статті 5 Конвенції передбачають:

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом, і в таких випадках, як:

а) законне ув'язнення особи після її засудження компетентним судом;

...

с) законний арешт або затримання особи, здійснені з метою припровадження її до встановленого законом компетентного органу на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо є розумні підстави вважати за необхідне запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;

...»

**А. Період ув'язнення після
президентського помилування 1 жовтня 1999 року**

1. Твердження Уряду

152. У своїх зауваженнях, поданих після винесення ухвали щодо прийнятності (див. пункти 4 і 9 вище), Уряд зазначив, що президентське помилування було оскаржене в адміністративному суді та що згідно зі статтею 29 Адміністративно-процесуального кодексу його виконання було припинено. Проведення в адміністративних судах було завершено 11 липня 2000 року, коли в останній інстанції Верховний суд Грузії відхилив апеляційну заяву щодо права, в якій Батумська тютюнова фабрика доводила, що президентський указ про помилування є незаконним. Це рішення було остаточним у національних судах у значенні пункту 1 статті 35 Конвенції, а скарга заявника стосовно того, що його незаконно тримали під вартою між 1 жовтня та 11 грудня 1999 року, була подана із запізненням.

153. Щодо суті скарги, Уряд стверджував, що тримання заявника під вартою з 1 жовтня до 11 грудня 1999 року повністю відповідає вимогам пункту 1 (а) статті 5 Конвенції. 28 листопада 1994 року Верховний суд Аджарії засудив заявника до восьми років ув'язнення, а 1 жовтня 1999 року Президент Грузії помилував його (див. пункти 21 і 22 вище). Батумська тютюнова фабрика відразу оскаржила президентський указ до Верховного суду Аджарії (див. пункт 24 вище). Це оскарження само по собі стало підставою для припинення його виконання відповідно до статті 29 Адміністративно-процесуального кодексу (див. пункт 115 вище), а рішення суду від 28 листопада 1994 року і далі слугувало підставою для тримання заявника під вартою. Оскільки провадження в адміністративних судах завершилося лише рішенням Верховного суду Грузії від 11 липня 2000 року, яким в останній інстанції було відхилено апеляцію Батумської тютюнової фабрики щодо права (див. пункт 29 вище), підставою для тримання заявника під вартою з 1 жовтня по 11 грудня 1999 року було рішення від 28 листопада 1994 року і, отже, тримання під вартою відповідало і внутрішньому праву, і вимогам пункту 1 (а) статті 5 Конвенції.

154. Адвокат від Уряду заявив, що, на його думку, заявника було помилувано із суто політичних підстав. Він погодився з представником Уряду, що підставою для тримання заявника під вартою в цей період було рішення Верховного суду Аджарії від 28 листопада 1994 року.

2. Твердження заявника

155. Насамперед заявник стверджував, що тримання його під вартою з 1 жовтня 1999 року й дотепер становить один період і що впродовж усього цього періоду його утримують незаконно. У цьому зв'язку він вказував, що помітних відмінностей у його статусі взятого під варту після першого кримінального провадження та ув'язненого після засудження в другому провадженні не було і що весь період, проведений ним під вартою з моменту його помилування, слугував політичній цілі органів влади Аджарії. Таким

чином, заявник просив Суд розглядати період тримання його під вартою з 1 жовтня 1999 року по теперішній час як одне ціле.

156. Він додав, що стосовно періоду з 1 жовтня до 11 грудня 1999 року не було підстави чи законного наказу про тримання його під вартою, і наголосив, що, на відміну від нього, інших двох засуджених, яких Президент Грузії помилував тим самим указом (див. пункт 22 вище), звільнили негайно.

157. І в своїх зауваженнях, поданих до Суду після рішення про прийнятність, і під час слухання 19 листопада 2003 року заявник уперше заявив скаргу з приводу свого обвинувачення в грудні 1999 року та ув'язнення, що стало наслідком другого кримінального провадження. Зокрема, він сказав, що «не було розумної підстави, щоб підозрювати» його у причетності до злочинної банди на чолі з п. Давидом Асанідзе. Його виправдання 29 січня 2001 року продемонструвало, що обвинувачення в другому провадженні були повністю сфабриковані і що тримання його під вартою у цьому зв'язку також суперечило вимогам пункту 1 статті 5 Конвенції.

3. Оцінка Суду

158. Суд із самого початку зазначає, що, згідно з грузинським правом, матеріально-правове рішення грузинського президента є адміністративним актом, який підлягає судовому перегляду в адміністративних судах (стаття 60 Адміністративного кодексу та пункт 1 статті 6 Адміністративно-процесуального кодексу — див. пункти 117 і 115 вище). Оскільки указ про помилування від 1 жовтня 1999 року відразу ж оскаржила у внутрішніх судах Батумська тютюнова фабрика, його виконання було призупинено згідно зі статтею 29 Адміністративно-процесуального кодексу, і він міг бути виконаний у судовому порядку лише 11 липня 2000 року, коли Верховний суд Грузії в останній інстанції відхилив апеляцію цієї фабрики (див. пункт 29 вище). Тим часом 11 грудня 1999 року проти заявника було висунуто обвинувачення в другому кримінальному провадженні, і він не домогся свого звільнення (див. пункти 27, 34 та 35 вище).

159. На відміну від заявника, Суд вважає, що період тримання його під вартою після президентського помилування 1 жовтня 1999 року не може розглядатися як такий, що становить єдине ціле з триманням його під вартою, яке тривало з 29 січня 2001 року, дати його виправдання (див. пункт 47 вище). Навіть попри те, що між цими двома періодами не було перерви (бо заявника не було звільнено), їм передували різні періоди тримання під вартою, до яких заявник був засуджений у двох окремих провадженнях і на різних законних підставах.

Отже, Суд має визначитися, якою мірою він розглядатиме кожен із цих періодів (з 1 жовтня до 11 листопада 1999 року та з 29 січня 2001 року й дотепер) у світлі правил, якими регулюється прийнятність заяв, і зокрема правила, згідно з яким заява має бути подана до Суду «впродовж шести місяців від дати прийняття остаточного рішення», тобто рішення, яким закінчується процес «вичерпання національних засобів правового захисту» у значенні

статті 35 (рішення у справі «Кадикіс проти Латвії» (*Kadikis v. Latvia*) (№ 2) (ухв.), № 62393/00, 25 вересня 2003 року).

160. 12 листопада 2002 року палата, до якої спершу було передано справу, визнала всю скаргу заявника за пунктом 1 статті 5 Конвенції прийнятною.

Однак на підставі пункту 4 статті 35 Конвенції Суд може визнати скаргу непринятною «на будь-якій стадії провадження у справі», а вимога щодо шести місяців є обов'язковою для застосування Судом (див., серед інших авторитетних джерел, рішення у справі «Кадикіс проти Латвії» (№ 2), згадане вище). У світлі зауважень Уряду та особливих обставин справи Суд вважає, що це правило необхідно враховувати при розгляді різних періодів тримання заявника під вартою.

161. Щодо першого періоду (з 1 жовтня до 11 грудня 1999 року), Суд не вважає за потрібне розглядати, коли саме почався перебіг шестимісячного строку: з 1 жовтня 1999 року, коли заявника помилував президент, чи, як стверджує Уряд, з 11 липня 2000 року, коли Верховний суд Грузії в останній інстанції відхилив апеляцію Батумської тютюнової фабрики (див. пункт 152 вище). Обидві дати тут не мають значення, оскільки, на думку Суду, скарга за пунктом 1 статті 5 у зв'язку з першим періодом тримання заявника під вартою була подана до Суду поза шестимісячним строком, а саме — 2 липня 2001 року. З цього випливає, що ця частина заяви має бути визнана непринятною як подана несвоєчасно.

162. Стосовно скарги заявника з приводу висунення проти нього 11 грудня 1999 року обвинувачення в другому кримінальному провадженні та тримання його під вартою між цією датою та датою його виправдання, Суд зазначає, що вперше це питання було порушено перед ним 23 вересня та 19 листопада 2003 року (див. пункт 157 вище). Отже, воно не розглядалось і не враховане в його ухвалі щодо прийнятності від 12 листопада 2002 року, в якій визначався обсяг розгляду заяви Судом (див., серед інших авторитетних джерел, рішення у справі «Пельтьєр проти Франції» (*Peltier v. France*), № 32872/96, п. 20, 21 травня 2002 року; «Краксі проти Італії» (*Craxi v. Italy*) (№ 1), № 34896/97, п. 55, 5 грудня 2002 року; «Гоч проти Туреччини» (*Göç v. Turkey*) [GC], № 36590/97, п. 36, ECHR 2002-V). З цього випливає, що скарга виходить за межі справи, переданої на розгляд Великої палати.

163. Таким чином, Суд розглядатиме лише скарги заявника стосовно періоду тримання під вартою, що почався 29 січня 2001 року.

В. Період тримання під вартою з 29 січня 2001 року по теперішній час

1. Твердження Уряду

164. Попри запити Суду, Уряд на жодній стадії провадження не надав жодного правового пояснення з приводу тримання заявника під вартою з

моменту його виправдання 29 січня 2001 року. У виключно фактичних зауваженнях, поданих 18 квітня 2002 року, Уряд заявив, що він зобов'язаний обмежуватися лише фактами цієї справи (див. пункт 4 вище).

У подальшому Уряд відмовився відповісти і на запитання стосовно суті цієї скарги. Проте адвокат Уряду заявив, що подальше тримання заявника під вартою — попри його виправдання 29 січня 2001 року — було цілком легітимним, оскільки не було правових підстав для його виправдання. Доводячи це, він посилався передусім на висновки з доповіді парламентської комісії від 26 вересня 2002 року. За його твердженням, рішення суду від 29 січня 2001 року було недійсним, тому підставою для тримання заявника під вартою з того моменту був обвинувальний вирок суду від 2 жовтня 2000 року (див. пункт 44 вище) як єдине дійсне на той час рішення. Отже, тримання заявника під вартою підпадало під дію пункту 1 (а) статті 5 Конвенції і повністю відповідало цьому положенню. Він додав, що, навіть якби це було не так, тримання заявника під вартою у будь-якому разі було виправдане на підставі пункту 1 (с) статті 5 Конвенції з огляду на його небезпечні зв'язки з мафією та терористичним угрупованням.

Далі адвокат Уряду стверджував, що висновки, викладені в доповіді парламентської комісії, становлять нові обставини, які можуть бути підставою для перегляду другої кримінальної справи проти заявника.

165. Щодо питання, чи має відношення місце тримання заявника під вартою до законності його ув'язнення згідно з Конвенцією, то Уряд послався на рішення Суду в справі «Біzzотто проти Греції» (*Bizzotto v. Greece*) від 15 листопада 1996 року, *Reports* 1996-V), стверджуючи, що навіть якщо воно суперечить внутрішньому законодавству, то саме по собі не робить ув'язнення таким, що суперечить пункту 1 статті 5 Конвенції.

2. Твердження заявника

166. Заявник скаржився, що його тримали під вартою, незважаючи на виправдання в 2001 році, і характеризував своє ув'язнення як свавільне. На його переконання, це влаштовувало місцеві органи влади Аджарії, які хотіли прибрати його з мотивів політичної помсти.

167. Як у своїх зауваженнях, поданих до Суду 23 вересня 2003 року, так і під час слухання 19 листопада 2003 року заявник скаржився насамперед, що місце тримання його під вартою — камера для затриманих у тюрмі Міністерства безпеки Аджарії площею близько шести квадратних метрів — є незаконним згідно з національним законодавством. З моменту арешту в 1993 році заявника тримали в цілковитій ізоляції у цій тісній камері і з того часу звідти не випускали.

Заявник наголошував, що, згідно з національним законодавством, такі камери розраховані на ув'язнення в них осіб на період попереднього розслідування справи і що навіть без президентського помилування і виправдання його слід було перевести до тюрми суворого режиму негайно

після засудження 28 листопада 1994 року та 2 жовтня 2000 року. Він стверджував, що цей аспект тримання його під вартою дорівнює порушенню його прав за пунктом 1 статті 5 Конвенції.

168. У своїх зауваженнях від 23 вересня та усних твердженнях від 19 листопада 2003 року заявник попросив Суд насамперед розглянути питання щодо місця його тримання під вартою згідно зі статтею 3 Конвенції та постановити, що його було піддано поведженню, яке принижує гідність.

3. Оцінка Суду

а) Чи було тримання під вартою законним?

169. Суд зауважує, по-перше, що стаття 5 Конвенції гарантує основне право на свободу та недоторканність. Це право має першорядне значення в «демократичному суспільстві» в контексті Конвенції (рішення у справі «Де Вільде, Оомс і Версип проти Бельгії» (*De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium*) від 18 червня 1971 року, серія А, № 12, с. 36, п. 65; та рішення у справі «Вінтерверп проти Нідерландів» (*Winterwerp v. the Netherlands*) від 24 жовтня 1979 року, серія А, № 33, с. 16, п. 37).

170. Кожен має право на захист цього права, тобто щоб його не позбавляли чи не продовжували позбавляти свободи (рішення у справі «Вікс проти Сполученого Королівства» (*Weeks v. the United Kingdom*) від 2 березня 1987 року, серія А, № 114, с. 22, п. 40), крім випадків, передбачених у пункті 1 статті 5. Перелік винятків, викладений у пункті 1 статті 5, є вичерпним (рішення у справі «Лабіта проти Італії» (*Labita v. Italy*) [GC], № 26772/95, п. 170, ECHR 2000-IV; та рішення у справі «Квінн проти Франції» (*Quinn v. France*) від 22 березня 1995 року, серія А, № 311, с. 17, п. 42) і лише точне їх тлумачення не суперечить цілі цього положення, а саме — запобігти свавільному позбавленню свободи (рішення у справі «Енгель та інші проти Нідерландів» (*Engel and Others v. the Netherlands*) від 8 червня 1976 року, серія А, № 22, с. 25, п. 58, та рішення у справі «Амюр проти Франції» (*Amuur v. France*) від 25 червня 1996 року, *Reports* 1996-III, с. 848, п. 42).

171. Однак того факту, що позбавлення свободи підпадає під одну з категорій, визначених у пункті 1 статті 5, недостатньо. Заарештованому або затриманому мають бути забезпечені гарантії, викладені в пунктах 2–5 статті 5, у тих межах, у яких вони є застосовними («Вікс проти Сполученого Королівства», згадуване вище, с. 22, п. 40).

Отже, положення статті 5 вимагають, щоб тримання під вартою відбувалося «відповідно до процедури, встановленої законом» і щоб будь-яке рішення, ухвалюване національними судами в межах статті 5, відповідало процесуальним та матеріально-правовим вимогам, закріпленим у чинному законодавстві (ухвала Комісії у справі «Агі проти Сполученого Королівства» (*Agee v. the United Kingdom*) від 17 грудня 1976 року, DR 7, с. 165). Тут Конвенція посилається в основному на національне право, але також вимагає, щоб будь-

яке позбавлення свободи не суперечило цілям статті 5, а саме — захистити особу від свавілля (рішення у справі «Квін проти Франції» (*Quinn v. France*), згадуване вище, с. 18–19, п. 47, та рішення у справі «Чагал проти Сполученого Королівства» (*Chahal v. the United Kingdom*) від 15 листопада 1996 року, *Reports* 1996-V, с. 1864, п. 118). Незважаючи на те, що саме національні органи, зокрема суди, мають тлумачити та застосовувати національне право, недотримання національного закону — згідно з пунктом 1 статті 5 — спричиняє порушення Конвенції, а отже, Суд може і повинен розглянути питання, чи було дотримано цього закону (рішення у справі «Скот проти Іспанії» (*Scott v. Spain*) від 18 грудня 1996 року, с. 2396, *Reports* 1996-VI, п. 57; рішення у справі «Бенгем проти Сполученого Королівства» (*Benham v. the United Kingdom*) від 10 червня 1996 року, *Reports* 1996-III, с. 753, п. 41, та рішення у справі «Джулія Манзоні проти Італії» (*Giulia Manzoni v. Italy*) від 1 липня 1997 року, *Reports* 1997-IV, с. 1190, п. 21).

172. У цій справі державні органи Аджарії тримали заявника під вартою для цілей, зазначених у пункті 1 (с) статті 5, з 11 грудня 1999 року — дня, коли його було обвинувачено у вчиненні злочину в новому кримінальному провадженні (див. пункт 34 вище). Однак це провадження закінчилося тим, що 29 січня 2001 року його виправдав і розпорядився негайно звільнити Верховний суд Грузії (див. пункти 47 і 56 вище). Відтоді заявник залишався під вартою, попри те що розгляду його справи не було поновлено і не було видано жодного наказу щодо подовження строку ув'язнення. Таким чином, з 29 січня 2001 року не існувало передбаченої законом чи судом підстави для тримання заявника під вартою, і, отже, воно не може бути виправдане жодним із підпунктів пункту 1 статті 5 Конвенції.

173. Щодо відповідності тримання заявника під вартою цілям статті 5 у сенсі захисту особи від свавілля, Суд зауважує, що це небачено, щоб у державі, яка керується верховенством права, особу й далі позбавляли свободи, попри судовий наказ про її звільнення.

174. Як видно з матеріалів справи, центральні державні органи неодноразово вказували на відсутність підстав для тримання заявника під вартою. Центральні судові та адміністративні органи прямо заявляли аджарським властям, що позбавлення заявника свободи є свавільним актом для цілей національного законодавства та статті 5 Конвенції. Однак їхні численні нагадування та телефонні дзвінки з вимогою звільнити заявника залишалися без відповіді (див. пункти 60–69 вище).

175. Суд вважає, що тримання особи під вартою упродовж невизначеного і непередбачуваного періоду — тим більше, якщо таке тримання не ґрунтується на конкретному положенні закону або судовому рішенні, — є несумісним із принципом правової визначеності (див., *mutatis mutandis*, «Єчюс проти Литви» (*Jėčius v. Lithuania*), № 34578/97, п. 62, ECHR 2000-IX) та свавільним і суперечить основоположним принципам верховенства права.

176. Отже, оскільки з 29 січня 2001 року заявника утримували під вартою свавільно, Суд визнає порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

б) Місце тримання під вартою

177. Заявник оскаржував різні аспекти тримання його під вартою: по-перше, саме місце ув'язнення, яке він вважав незаконним згідно з національним законодавством, і, по-друге, те, що його тримали в повній ізоляції.

178. Оскільки було визнано, що подальше тримання заявника під вартою після його виправдання є свавільним, Суд вважає, що його окрема скарга стосовно законності місця ув'язнення згідно з національним законодавством нічого не додає до порушення, наявність якого вже визнано. Відповідно — немає необхідності розглядати це питання окремо за пунктом 1 статті 5 Конвенції.

Щодо скарги заявника стосовно його повної ізоляції в камері тюрми Міністерства безпеки Аджарії всупереч положенням статті 3 Конвенції, Суд зазначає, що це питання вперше було порушено 23 вересня 2003 року (див. пункт 166 вище) і, отже, про нього не йшлося в ухвалі щодо прийнятності від 12 листопада 2002 року, якою було визначено обсяг розгляду справи в Суді (див., серед інших авторитетних джерел, згадувані вище рішення у справах «Пельтьєр проти Франції», п. 20; «Краксі проти Італії», (№ 1), п. 55; і «Гоч проти Туреччини» [GC], п. 36). З цього випливає, що ця скарга виходить за межі обсягу справи, переданої на розгляд Великої палати.

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

179. Заявник стверджував, що невиконання судового рішення, яким його було виправдано, порушило пункт 1 статті 6 Конвенції, що передбачає:

«Кожен при ... встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий ... розгляд ... незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. ...»

1. Твердження сторін

180. Уряд не коментував цієї скарги. Посилаючись на рішення Суду в справі «Горнсбі проти Греції» ((*Hornsby v. Greece*) від 19 березня 1997 року, *Reports* 1997-II), заявник просив Суд визнати порушення його прав за пунктом 1 статті 6 Конвенції.

2. Оцінка Суду

181. Суд наголошує, що виконання судового рішення, постановленого будь-яким судом, має розглядатися як невіддільна частина судового розгляду для цілей статті 6 (див., *mutatis mutandis*, «Горнсбі проти Греції», згадуване вище, с. 510–11, п. 40; «Бурдов проти Росії» (*Burdov v. Russia*), № 59498/00,

п. 34 та 35, ECHR 2002-III, та «Ясюнене проти Литви» (*Jasiuniene v. Lithuania*) від 6 березня 2003 року, № 41510/98, п. 27).

182. Проте гарантії, закріплені статтею 6 Конвенції, були б ілюзорними, якби національна законодавча чи адміністративна система Договірної держави дозволяла, щоб остаточне, обов'язкове судове рішення про виправдання заявника залишалось невиконаним на шкоду виправданому. Неможливо уявити, щоб пункт 1 статті 6 — у поєднанні з пунктом 3, — в якому від Договірної держави вимагається вжити позитивних заходів стосовно будь-якого обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення (див., серед інших авторитетних джерел, рішення у справі «Барбера, Мессеге і Хабардо проти Іспанії» ((*Barberà, Messegue and Jabardo v. Spain*) від 6 грудня 1988 року, серія А, № 146, с. 33–34, п. 78) та детально визначаються процесуальні гарантії сторін — провадження має бути справедливим, відкритим і швидким, — водночас не захищав самого виконання рішення про виправдання, яке було постановлене в результаті провадження. Провадження в кримінальній справі становить єдине ціле, і захист, гарантований статтею 6, не втрачає своєї сили з постановленням рішення у першій інстанції (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Бельзюк проти Польщі» ((*Belziuk v. Poland*) від 25 березня 1998 року, *Reports* 1998-II, с. 570, п. 37).

183. Застосовуючи ці принципи до справи, що розглядається, Суд наголошує, що заявник не мав можливості домогтися виконання рішення суду — яким було встановлено необґрунтованість обвинувачення, висунутого проти нього, — в розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції. Суд не вважає за потрібне з'ясувати, який національний орган чи управління несло відповідальність за невиконання постановленого понад три роки тому судового рішення. Суд просто зауважує, що інтереси адміністративних органів як однієї з ланок держави, яка керується верховенством права, збігаються з необхідністю належного здійснення правосуддя («Горнсбі проти Греції», згадуване вище, п. 41). Якби передбачалося, що адміністративні органи держави можуть відмовитися виконати рішення, що виправдовує підсудного, або не виконувати чи зволікати з його виконанням, гарантії, закріплені в статті 6, якими підсудний користувався під час судової стадії провадження у справі, стали б частково ілюзорними.

184. Відповідно, той факт, що рішення від 29 січня 2001 року, яке є остаточним і обов'язковим для виконання, до цього часу — через більш ніж три роки після його постановлення — залишається невиконаним, позбавив положення пункту 1 статті 6 Конвенції його корисного значення.

V. СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 4 СТАТТІ 5 І СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ

185. Заявник стверджував, що невиконання резолютивної частини рішення від 29 січня 2001 року про його негайне звільнення становить порушення його прав за пунктом 4 статті 5 та статтею 13 Конвенції, які передбачають:

Пункт 4 статті 5

«Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або затримання, має право на судовий розгляд, при якому суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним».

Стаття 13

«Кожен, чиї права і свободи, викладені в цій Конвенції, порушуються, має право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, що діяли як офіційні особи».

186. Уряд не висловив жодних зауважень з цього приводу. Адвокат Уряду стверджував, що заявник завжди мав змогу оскаржити тримання його під вартою щодо законності та по суті, відповідно до вимог пункту 4 статті 5 та статті 13 Конвенції, про що свідчать його численні клопотання про звільнення.

187. Суд зазначає, що скарги за пунктом 4 статті 5 та статтею 13 Конвенції мають своїм змістом невиконання другого положення резолютивної частини судового рішення, яке містило вимогу негайно звільнити заявника (див. пункт 56 вище). Отже, в них порушено в основному те саме правове питання на підставі тих самих фактів, що розглядалися Судом за пунктом 1 статті 6 Конвенції. Таким чином, немає потреби розглядати ці скарги окремо.

VI. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ІНШИХ ПОЛОЖЕНЬ КОНВЕНЦІЇ

1. Стверджуване порушення пункту 3 статті 5 Конвенції

188. Не конкретизуючи аргументів на підтримку своєї скарги, заявник сказав, що незаконне тримання його під вартою автоматично спричиняє порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

Пункт 3 статті 5 Конвенції передбачає:

«Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту с пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою службовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд упродовж розумного строку або на звільнення до початку судового розгляду. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями явки в судове засідання».

189. Уряд не подав зауважень з приводу цієї скарги на жодній стадії провадження.

190. Суд зазначає, що період ув'язнення, впродовж якого заявник мав право користуватися гарантіями, викладеними в пункті 3 статті 5, закінчився 2 жовтня 2000 року — після засудження його в першій інстанції Верховним судом Аджарії (див. пункт 44 вище), тобто поза межами шестимісячного строку, встановленого пунктом 1 статті 35 Конвенції (див. пункти 160–161

вище). Звідси випливає, що ця скарга має бути відхилена як подана несвоєчасно.

2. Стверджуване порушення пункту 1 статті 10 Конвенції

191. Заявник стверджував, що було порушення його прав за пунктом 1 статті 10 Конвенції, який передбачає:

«Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств».

Заявник на жодній стадії провадження не висунув жодного аргументу на підтримку цієї скарги, крім твердження про те, що порушення пункту 1 статті 10 «тісно пов'язане з порушенням пункту 1 статті 5 Конвенції».

Уряд не подав жодних зауважень у відповідь.

192. За цих обставин Суд вважає, що скарга заявника за пунктом 1 статті 10 Конвенції є невмотивованою.

3. Стверджуване порушення статті 2 Протоколу № 4

193. Заявник стверджував, що подовження строку тримання його під вартою порушує його права за статтею 2 Протоколу № 4, яка передбачає:

«1. Кожен, хто законно перебуває на території будь-якої держави, в межах цієї території має право на свободу пересування і свободу вибору місця проживання.

2. Кожен є вільним залишати свою країну, включаючи свою власну.

...»

Уряд доводив, що порушення цього положення не було, оскільки на жодній стадії до заявника не застосовували заходів, які обмежували б його свободу пересування в межах країни чи перешкождали б йому залишити її. Водночас було визнано, що тримання заявника під вартою унеможливило здійснення ним свого права за цим положенням; обмеження пересування було наслідком подальшого перебування під вартою, а не наслідком порушення його прав за статтею 2 Протоколу № 4.

194. Суд вважає, що ця справа стосується не просто обмеження свободи пересування в значенні статті 2 Протоколу № 4, а, як було визнано вище, свавільного тримання під вартою, що підпадає під дію статті 5 Конвенції. Отже, немає необхідності розглядати цю скаргу за статтею 2 Протоколу № 4.

VII. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

195. Згідно зі статтею 41 Конвенції,

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

А. Шкода

196. Заявник висунув такі вимоги: за матеріальну шкоду (втрата щомісячного доходу з 1 жовтня 1999 року) — 12 000 євро; за моральну шкоду — 3 000 000 євро.

197. Уряд доводив, що сума в 3 000 000 євро, якої вимагає заявник за моральну шкоду, є «надто завищеною». На його думку, заявник не подав жодного належним чином оформленого юридичного чи фактичного доводу, пов'язаного з порушенням Конвенції, який міг би виправдати таку значну суму відшкодування. Зазначивши, що визнання Судом порушення зобов'язує державу відшкодувати його наслідки таким чином, щоб, наскільки це можливо, відновити попередній стан (*restitutio in integrum*), Уряд попросив Суд не задовольняти клопотання заявника щодо справедливої сатисфакції і відхилити його як необґрунтоване.

У разі, якби Суд вирішив задовольнити цю вимогу, Уряд просив зважити на жорстоку соціально-економічну кризу та фінансовий стан Грузії — у зв'язку з чим держава неспроможна сплачувати заявникові великі суми впродовж тривалого часу — і обмежити суму компенсації за моральну шкоду до розумного рівня.

Вимог щодо матеріальної шкоди Уряд не коментував.

198. Суд повторює, що в контексті виконання судових рішень, згідно зі статтею 46 Конвенції, рішення, в якому Суд визнає порушення, покладає на державу-відповідача правовий обов'язок покласти край порушенню та компенсувати шкоду, завдану його наслідками, таким чином, щоб, наскільки це можливо, відновити стан, що існував до вчинення порушення. З іншого боку, якщо внутрішнє право не передбачає або передбачає лише часткову компенсацію за наслідки, спричинені порушенням, стаття 41 зобов'язує Суд надати потерпілій стороні прийнятну, на його думку, сатисфакцію. З цього випливає, зокрема, що рішення, в якому Суд визнає порушення Конвенції чи протоколів до неї, покладає на державу-відповідача юридичний обов'язок не лише відшкодувати відповідним особам суми, присуджені їм як справедлива сатисфакція, а й обрати, під наглядом Комітету міністрів, загальні та/або, якщо це доцільно, індивідуальні заходи для припинення визнаного Судом порушення і якнайповніше відшкодувати його наслідки в такий спосіб, щоб відновити, наскільки це можливо, стан, що існував до вчинення порушення (рішення у справі «Маестрі проти Італії» (*Maestri v. Italy*) [GC], № 39748/98, п. 47, від 17 лютого 2004 року; рішення у справі «Ментеш та інші проти Туреччини» (*Menteş and Others v. Turkey*) від 24 липня 1998 року (стаття 50), *Reports* 1998-IV, с. 1695, п. 24; та рішення у справі «Скоццарі і Джунта проти Італії» (*Scozzari and Giunta v. Italy*) [GC], № 39221/98 і 41963/98, п. 249, ECHR 2000-VIII).

Більше того, з Конвенції, зокрема статті 1, випливає, що Договірні держави, ратифікуючи Конвенцію, беруть на себе зобов'язання забезпечити відповідність свого внутрішнього законодавства Конвенції. Таким чином, саме держава-відповідач має усунути в своїй внутрішній правовій системі перешкоди, які можуть завадити належному відшкодуванню втрати на користь заявника (рішення у справі «Маестрі проти Італії» [GC], згадуване вище, п. 47).

199. Щодо моральної шкоди, завданої заявникові, Суд визнає, що через порушення Конвенції вона, поза сумнівом, була суттєвою. Внаслідок рішення, постановленого свавільно, з порушенням засадничих принципів верховенства права, заявник перебуває у стані фрустрації, який він безсилий виправити. Йому довелось оспорювати відмову органів влади Аджарії виконати виправдувальний вирок, постановлений на його користь приблизно три роки тому, та обстоювати свої права через неспроможність центральних органів влади змусити органи влади Аджарії виконати цей вирок.

200. Щодо матеріальної шкоди, з огляду на брак доказів стосовно місячної заробітної плати заявника перед арештом, Суд не зміг здійснити точні підрахунки, але вважає, що заявник, поза сумнівом, зазнав втрат внаслідок незаконного тримання його під вартою, оскільки з 29 січня 2001 року він міг би знайти роботу і поновити свою діяльність.

201. Таким чином, ухвалюючи рішення на справедливій основі та згідно з критеріями, закріпленими у своєму прецедентному праві, Суд присуджує заявникові 150 000 євро за період тримання його під вартою з 29 січня 2001 року до дати постановлення цього рішення за всіма пунктами позовних вимог плюс будь-яку суму можливого податку на додану вартість (ПДВ).

202. Стосовно заходів, яких має вжити Грузинська держава (див. пункт 198 вище) під наглядом Комітету міністрів для припинення виявленого порушення, Суд іще раз наголошує, що його рішення мають переважно декларативний характер, і саме держава вибирає засіб для забезпечення виконання свого юридичного обов'язку за статтею 46 Конвенції, за умови, що такий засіб не суперечить висновкам, викладеним у рішенні Суду (див. серед інших авторитетних джерел, рішення у справі «Скоццарі і Джюнта проти Італії» [GC], № 39221/98 і 41963/98, п. 249, ECHR 2000-VIII; рішення у справі «Брумареску проти Румунії» (справедлива сатисфакція) [GC], № 28342/95, п. 20, ECHR 2001-I; рішення у справі «Акдівар та інші проти Туреччини» від 1 квітня 1998 року (стаття 50), *Reports* 1998-II, с. 723–724, п. 47; рішення у справі «Маркс проти Бельгії» (*Marckx v. Belgium*) від 13 червня 1979 року, серія А, № 31, п. 58). Такі дискреційні повноваження стосовно способу виконання рішення відображають свободу вибору, яка супроводжує найголовніше зобов'язання Договірних держав за Конвенцією — забезпечення гарантованих прав і свобод (стаття 1) (*mutatis mutandis*, рішення у справі «Папаміхалопулос проти Греції» (*Paramichalopoulos v. Greece*) від 31 серпня 1995 року (стаття 50), серія А, № 330-B, с. 58–59, п. 34).

Однак порушення, виявлене у цій справі, за своєю природою не залишає жодного реального вибору заходів, що вимагаються для виправлення ситуації.

203. За цих умов, з урахуванням конкретних обставин справи та нагальної необхідності покласти край порушенню пункту 1 статті 5 і пункту 1 статті 6 Конвенції (див. пункти 176 і 184 вище), Суд вважає, що держава-відповідач повинна забезпечити якомога швидше звільнення заявника.

В. Судові витрати

204. Заявник вимагав компенсувати йому 37 000 євро судових витрат, розподілених таким чином: 2 000 євро — за послуги секретаря та перекладача під час провадження в Суді, 1 800 євро — дорожні витрати адвоката, який їздив з Батумі до Тбілісі у зв'язку з підготовкою його захисту в національних судах, та 42 000 доларів США (приблизно 33 200 євро) — гонорар п. Хатіашвілі, його адвоката, що представляв його в національних судах та Європейському суді.

Крім угоди, укладеної між сином заявника та п. Хатіашвілі 30 листопада 2000 року, заявник не надав жодних документальних доказів на підтримку своїх вимог, як того вимагає пункт 2 правила 60 Регламенту Суду. Угода передбачає: «Якщо п. Тенгіз Асанідзе виграє справу у Верховному суді Грузії, його син одразу після звільнення батька зобов'язується сплатити п. Хатіашвілі 42 000 доларів США».

205. Уряд ніяк не прокоментував цього пункту.

206. Суд зазначає, що справа потребувала розгляду письмових зауважень, поданих у два етапи, і слухання у змагальному процесі (див. пункти 4, 9 і 16 вище). Проте, розглянувши вимоги заявника і зваживши на брак низки необхідних квитанцій, Суд не зміг переконатися, що всі судові витрати, компенсації яких вимагає заявник, були понесені виключно для цілей припинення порушення. Згідно зі своєю практикою, Суд може постановити рішення про відшкодування судових витрат лише в їх фактичному обсязі, необхідному виключно для припинення дії, яка була визнана такою, що становить порушення Конвенції, або виправлення ситуації, що склалася (див., серед інших авторитетних джерел, рішення у справі «Толстой-Милославський проти Сполученого Королівства» (*Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom*) від 13 липня 1995 року, серія А, № 316-В, с. 83, п. 77, і рішення у справі «Малама проти Греції» (*Malama v. Greece*) (справедлива сатисфакція) від 18 квітня 2002 року, № 43622/98, п. 17). Пам'ятаючи про значні відмінності в сумах гонорарів у різних державах, Суд вважає за недоцільне застосовувати єдиний підхід до оцінювання гонорарів згідно зі статтею 41 Конвенції і наголошує, що не обов'язково орієнтуватиметься на національні розцінки та практику, хоча деякою мірою може скористатися ними (див., зокрема, рішення у справі «М. М. проти Нідерландів» (*M. M. v. the Netherlands*) від 8 квітня 2003 року, № 39339/98, п. 51).

207. На справедливій основі і з урахуванням сум, виплачених заявникові Радою Європи як правову допомогу, Суд присуджує йому 5 000 євро разом із можливим податком на додану вартість.

С. Відсотки у разі несвоечасної сплати

208. Суд вважає, що в разі несвоечасної сплати мають бути нараховані відсотки в розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку плюс три відсоткові пункти.

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД

1. *Відхиляє* одноголосно попереднє заперечення стосовно невичерпання національних засобів правового захисту (див. пункт 131 вище).

2. *Постановляє* одноголосно, що оскаржувані питання належать до «юрисдикції» Грузії в значенні статті 1 Конвенції, а отже, розглядається лише відповідальність Грузинської держави за Конвенцією (див. пункт 150 вище).

3. *Постановляє* одноголосно, що скаргу за пунктом 1 статті 5 стосовно тримання заявника під вартою з 1 жовтня до 11 грудня 1999 року подано несвоечасно (див. пункт 161 вище).

4. *Постановляє* одноголосно, що скарга за пунктом 1 статті 5 стосовно тримання заявника під вартою з 11 грудня 1999 року до 29 січня 2001 року виходить за межі поданої Суду на розгляд справи (див. пункт 162 вище).

5. *Постановляє* одноголосно, що з 29 січня 2001 року заявника свавільно тримали під вартою, на порушення положень пункту 1 статті 5 Конвенції (див. пункт 176 вище).

6. *Постановляє* одноголосно, що немає необхідності окремо розглядати питання про місце тримання заявника під вартою згідно з пунктом 1 статті 5 (див. пункт 178 вище).

7. *Постановляє* одноголосно, що скарга за статтею 3 Конвенції виходить за межі його розгляду (див. пункт 178 вище).

8. *Постановляє*, чотирнадцятьма голосами проти трьох, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції з огляду на невиконання судового рішення від 29 січня 2001 року (див. пункт 184 вище).

9. *Постановляє*, чотирнадцятьма голосами проти трьох, що немає необхідності окремо розглядати скаргу стосовно невиконання рішення від 29 січня 2001 року за пунктом 4 статті 5 Конвенції (див. пункт 187 вище).

10. *Постановляє* одноголосно, що немає необхідності окремо розглядати скаргу стосовно невиконання рішення від 29 січня 2001 року за статтею 13 Конвенції (див. пункт 187 вище).

11. *Постановляє* одноголосно, що скарга за пунктом 3 статті 5 заявлена несвоечасно (див. пункт 190 вище).

12. *Постановляє* одноголосно, що не було порушення пункту 1 статті 10 Конвенції (див. пункт 192 вище).

13. *Постановляє* одноголосно, що немає необхідності розглядати скаргу за статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції (див. пункт 194 вище).

14. *Постановляє* одноголосно, що:

а) держава-відповідач повинна забезпечити якомога швидше звільнення заявника (див. пункти 202 і 203 вище);

б) за всю шкоду, завдану заявникові, держава-відповідач повинна виплатити йому впродовж трьох місяців 150 000 (сто п'ятдесят тисяч) євро за період тримання під вартою з 29 січня 2001 року до дати постановлення цього рішення плюс будь-яку суму можливого ПДВ, із конвертацією в грузинську національну валюту за курсом на день розрахунку (див. пункт 201 вище);

с) держава-відповідач повинна виплатити заявникові впродовж трьох місяців 5 000 (п'ять тисяч) євро компенсації за судові та інші витрати, плюс будь-яку суму можливого ПДВ, із конвертацією в грузинську національну валюту за курсом на день розрахунку (див. пункт 207 вище);

д) зі спливом зазначених трьох місяців і до остаточного розрахунку на визначені суми нараховуватиметься простий відсоток у розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, яка діє упродовж періоду прострочення виплати, плюс три відсоткові пункти.

15. *Відхиляє* одноголосно решту вимог щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською та французькою мовами і оголошено на відкритому засіданні в Палаці прав людини, Страсбург, 8 квітня 2004 року.

Підпис: Люціус Вільдхабер,
Голова Суду

Підпис: Пол Махоуні,
Секретар Суду

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 статті 74 Регламенту Суду, до цього рішення додаються окремі думки:

а) окрема думка п. Лукайдеса, що збігається з позицією більшості;

б) окрема думка п. Кости, що частково збігається з позицією більшості;

с) спільна окрема думка п. Кости, сера Ніколаса Братци та пані Томассен, що частково не збігається з позицією більшості.

Парафовано: Л. В.

Парафовано: П. Дж. М.

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ ЛУКАЙДЕСА,
ЩО ЗБИГАЄТЬСЯ З ПОЗИЦІЄЮ БІЛЬШОСТІ

Погоджуючись із позицією більшості щодо цієї справи, хотів би сказати кілька слів про поняття «юрисдикція» в значенні статті 1 Конвенції. Це питання розглядається в пунктах 137 і 138 судового рішення.

На мою думку, юрисдикція означає фактичні повноваження, тобто можливість нав'язувати волю держави будь-якій особі, незалежно від того, де ці повноваження здійснюються — в межах чи поза межами території Високої Договірної Сторони. Таким чином, Висока Договірна Сторона, згідно з Конвенцією, несе відповідальність перед кожним, кого безпосередньо стосується здійснення повноважень такою Стороною у будь-якій частині світу. Такі повноваження можуть набувати різних форм і можуть бути правовими і неправовими. Зазвичай це урядові повноваження в межах власної території Високої Сторони, але її юрисдикція може поширюватися й у формі загального контролю над іншою територією, попри те, що цей контроль не є юридичним (рішення у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (попереднє заперечення) від 23 березня 1995 року, серія А, № 310), — переважно коли йдеться про окуповані території («Кіпр проти Туреччини» [GC], № 25781/94, ECHR 2001-IV). Такі повноваження можуть поширюватися й у вигляді домінування чи ефективного впливу шляхом політичної, фінансової, військової чи іншої суттєвої підтримки. Як на мене, вони можуть набувати вигляду будь-якої військової чи іншої дії з боку відповідної Високої Сторони в будь-якій частині світу (див., шляхом зіставлення зі справою Банковича, згадуваною у цьому рішенні).

При тестуванні завжди має враховуватися, чи може особа, яка стверджує, що вона перебуває під «юрисдикцією» держави — Високої Договірної Сторони Конвенції, продемонструвати, що конкретні дії є результатом здійснення повноважень державою, про яку йдеться. Будь-яке інше тлумачення, яким виключається відповідальність Високої Договірної Сторони за дії, що є наслідком здійснення її повноважень, призведуть до абсурдного твердження, що Конвенція закріплює зобов'язання поважати права людини лише в межах території під законним або незаконним фізичним контролем такої Сторони і що поза цим контекстом, не враховуючи певних виняткових обставин (наявність яких вирішуватиметься залежно від справи), відповідна Сторона може діяти безкарно, всупереч стандартам поведінки, викладеним у Конвенції. Вважаю, що розумне тлумачення положень Конвенції у світлі її мети має підвести до висновку, що Конвенція передбачає кодекс поведінки для кожної Високої Договірної Сторони у всіх випадках, коли вона здійснює свої повноваження і коли її дії мають певні наслідки для особи.

ДУМКА СУДДІ КОСТИ,
ЩО ЧАСТКОВО ЗБІГАЄТЬСЯ З ПОЗИЦІЄЮ БІЛЬШОСТІ

1. Я вирішив погодитися з думкою моїх колег-суддів стосовно того, що резолютивна частина рішення має містити вказівку Урядові держави-відповідача забезпечити якнайшвидше звільнення заявника.

2. Хотів би стисло викласти свої застереження з цього приводу.

3. Практика Суду в цій сфері добре відома. Рішення у справі Маркса¹ — найдавніше з тих, де Суд заявив, що його рішення мають переважно декларативний характер. Відтоді шоразу, коли Суд визнає наявність порушення Конвенції, він залишає на розсуд держави вибір засобів, застосовуваних нею у внутрішній правовій системі для виконання своїх зобов'язань за статтею 46², а саме — виконувати остаточні рішення Суду.

4. Відмінність між обраними засобами та зобов'язанням досягти конкретного результату має за мету примирити таким чином принцип субсидіарності з колективними гарантіями захисту прав і свобод, викладених у Конвенції. Зазвичай не на Суд, а на Комітет міністрів Ради Європи покладається здійснення нагляду за виконанням остаточних рішень Суду, тобто за вжиттям загальних і конкретних заходів з боку держави-відповідача для виправлення порушення Конвенції. Це також впливає зі статті 46.

5. Вже були справи, в яких Суд обмежував державу у виборі засобів. У справах, пов'язаних із позбавленням майна, у резолютивних положеннях він заявляв, що держава повинна повернути майно заявникові³. Щоправда, Суд не розглядав це зобов'язання як абсолютний імператив, оскільки зазначав у рішеннях, що в разі «невиконання такої реституції...», держава має сплатити заявникові певну суму. Іншими словами, *restitutio in integrum* є примусовою у справах цього типу лише в тому обсязі, в якому така реституція можлива (це застереження є необхідним, зокрема, для захисту прав третіх сторін, що діяли добросовісно).

6. У будь-якому разі, вимагаючи від держави конкретного результату, Суд тим самим надає перевагу Комітетові міністрів, спрощуючи його завдання, але водночас подеколи й ускладнюючи його. Згідно із системою, що діяла до набрання чинності Протоколом № 11, у справах, у яких Комітет міністрів, замість наглядати за виконанням рішення Суду⁴, сам ухвалював рішення щодо

¹ Рішення у справі «Маркс проти Бельгії» (*Marckx v. Belgium*) від 13 червня 1979 року, серія А, № 31, п. 58.

² Колишня стаття 53 Конвенції.

³ Див. рішення у справі «Папаміхалопулос проти Греції» (*Papamichalopoulos v. Greece*) (стаття 50) від 31 жовтня 1995 року, серія А, № 330-В, та рішення у справі «Брумареску проти Румунії» (*Brumarescu v. Romania*) (стаття 41) від 23 січня 2001 року, *Reports 2001-I*.

⁴ Згідно з колишньою статтею 54 Конвенції.

наявності порушення Конвенції¹, на держави покладался обов'язок виконувати будь-яке рішення Комітету міністрів як таке, що має обов'язкову силу². Згідно з нинішньою системою, цього зобов'язання держави перед Комітетом міністрів — принаймні так видається — не мають, хоча це не перешкоджає Комітетові міністрів у процесі здійснення нагляду за виконанням судового рішення згідно з пунктом 2 статті 46 у нинішній редакції посилатися на пункт 1 цієї статті, який передбачає: «Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточне рішення Суду в будь-якій справі, в якій вони є сторонами».

7. Чим конкретніше сформульовано судові рішення, тим легше в правовій перспективі завдання Комітету міністрів щодо нагляду за виконанням заходів, покладених на державу. Однак це не завжди справедливо щодо політичних аспектів, оскільки, якщо держава-відповідач не має можливості вибрати заходи для імплементації, у неї залишається лише одна альтернатива: або виконати припис Суду (в такому разі все буде добре), або ж наразитися на ризик блокування ситуації.

8. Таким чином, ця справа дала значний привід для роздумів. Питання стосовно того, наскільки грубу відмову в правосудді, на яку Суд має реагувати з винятковою рішучістю, становить подальше, без жодних правових підстав, тримання під вартою особи, виправданої майже три роки тому остаточним рішенням суду, а також стосовно практичних труднощів, пов'язаних із виконанням рішення, вимагали особливої обережності в підходах. Незважаючи на те, що органи влади Автономної Республіки Аджарії досі не звільнили заявника, це трапилося не через бездіяльність центральних органів влади³, які неодноразово закликали звільнити п. Асанідзе з ув'язнення і доклали для цього зусиль. Пункти 59–71 рішення є достатньо чіткими в цьому відношенні. Отже, виникає питання, чи повинен був Суд дочекатися більш слушної нагоди, для того щоб зробити цей крок уперед у своїй практиці. Аналогічно, чи не наражаємося ми на ризик, що Комітет міністрів опиниться в ситуації, яка буде простою в правовому відношенні, але надзвичайно складною на практиці?

9. Я розмірковував над кожним із цих зауважень. Дві низки міркувань були моїми інструментами для відкидання їх. Щодо принципу, який є найважливішим чинником, було б нелогічно і навіть аморально надавати Грузії право вибору (правових) засобів тоді, коли єдиним способом покласти край свавільному триманню заявника під вартою є його звільнення. З фактичного погляду, в ситуації, коли відносини між державою-відповідачем та її децентралізованим територіальним утворенням відчутно змінилися і далі перебувають у стані розвитку, формулювання, використане Судом у своєму рішенні, має допомогти поставити крапку в разючій несправедливості, яка

¹ Як вона мала повноваження вчиняти згідно з колишньою статтею 32.

² Згідно з пунктом 4 цього положення.

³ Які справедливо вважаються єдино відповідальними за порушення Конвенції в рішенні Суду (див. пункт 150).

Однак справа Горнсі та подальші рішення Суду, в яких застосовуються зазначені принципи, пов'язані з цивільним, а не кримінальним провадженням. Ми переконані, що міркування Суду — з посиланням на доступ до Суду, на виконання остаточних судових рішень та на заходи, яких необхідно вжити для

гарантій виконання судових рішень. Суд має бути справедливим, публічним і швидким, — не переобтяжуючи сторін, щоб пункт 1 статті 6, у якому детально визначено процесуальні гарантії на шкоду одній стороні. Як зауважив Суд у своєму рішенні далі, неможливо остаточно рішення, що має обов'язковий характер, не набувало законної сили, було б ілюзорним, якби внутрішня правова система держави дозволяла, щоб розумінні, що «право на суд», одним з аспектів якого є право доступу до Суду, проти Трещі» (рішення від 19 березня 1997 року, *Reports* 1997-II) в тому адаптувала та застосувала принцип, уперше викладений у справі «Горнсі» Суду була додатковим порушенням статті 6 Конвенції, більшість складу Суду встановивши, що відмова виконати виправдальний вирок Верховного

тримали під вартою, на порушення пункту 1 статті 5, є цілком коректним. законних підстав. Висновок Суду, що заявника після цієї дати свавільно тримали під вартою, на порушення внутрішнього права та без будь-яких висунутого проти нього обвинувачення, з 29 січня 2001 року його і далі виправдані остаточно рішенням Верховного суду Трещі за всіма пунктами Суду скарги заявника за Конвенцією полягає в тому, що, попри його

потреби розглянути справу окремо у світлі статті 6 Конвенції. на протилежний і визнати порушення пункту 4 статті 5, зазначивши, що немає скаргу згідно з пунктом 4 статті 5. На нашу думку, цей висновок слід змінити поруше пункт 1 статті 6 Конвенції і що немає потреби окремо розглянути крім єдиного — що невиконання вироку суду, яким заявника було виправдано, Ми повністю згодні з висновками та міркуваннями більшості членів Суду,

СПИЛЬНА ДУМКА СУДДІВ КОСТИ, БРАЦІ ТА ТОМАССЕН, ЩО ЧАСТКОВО НЕ ЗБИГАЄТЬСЯ З ПОЗИЦІЄЮ БІЛЬШОСТІ

10. У будь-якому разі, я сподіваюся, що за цим рішенням не забаряться і звільнення заявника. Хотів би також зазначити, що Суд у цій справі зробив такий бажаний і логічний, як на мене, крок уперед порівняно із зазначеними вище справами, де йшлося про реституцію: замість присудити Трещі виплатити заявникові компенсацію, якщо не буде забезпечене його звільнення, Суд ухвалив, що зобов'язання щодо відшкодування є додатковим і ні в якому разі не знімає з держави обов'язку звільнити заявника.

звільнення п. Асанідзе. тривала надто довго, тим більше що на Трещію покладається відповідальність за порушення пункту 1 статті 5 Конвенції (яке триває й дотепер) до моменту

виконання остаточного, забезпеченого правовою санкцією рішення (див. пункти 40–45 цього рішення), — не можуть бути легко застосовані до справи в кримінальному провадженні. Тим більше, якщо підсудного, як у цій справі, було виправдано остаточним рішенням суду, і національним органам влади взагалі не потрібно було вживати якихось заходів для забезпечення виконання рішення. Тож посилення Суду на справу Горнєбі стосовно того, що процесуальні гарантії, передбачені статтею 6, були б ілюзорними, має набагато менше сили у справі, в якій підсудного було виправдано, оскільки, з урахуванням усталеної прецедентної практики конвенційних органів, заявник, якого виправдано, в будь-якому разі не може стверджувати, що він є потерпілим внаслідок порушення таких процесуальних гарантії.

Мало того, оскільки невиконання національними органами рішення Верховного суду лежить в основі визнання Судом наявності порушення статті 5 — до якої як до *lex specialis* у сфері права на свободу та особисту недоторканність більш природно належить ця справа, — ми в будь-якому разі не вбачаємо жодної потреби для окремого і додаткового визнання порушення статті 6, спрямованого конкретно на саме невиконання рішення.

З іншого боку, вважаємо, що існує окрема очевидна проблема за пунктом 4 статті 5, який надає особі, позбавленій свободи, право на судовий розгляд, упродовж якого без зволікання має бути вирішене питання щодо законності тримання її під вартою й ухвалене рішення про її звільнення, якщо тримання під вартою є незаконним. Це положення містить іманентну вимогу до національних органів влади негайно виконати такий наказ про звільнення. Уряд доводить, що заявник завжди мав змогу оскаржити в національних судах своє ув'язнення щодо законності та по суті. Формально, може, й так, проте це твердження повністю ігнорує реальність факту, що таке звернення було б марним. У цій справі Верховний суд не обмежився скасуванням вироку та припиненням кримінального провадження. Він пішов далі і видав наказ про негайне звільнення заявника. Отже, наказ про звільнення було видано наприкінці кримінального провадження, а не в окремому оскарженні законності тримання заявника під вартою. Таким чином, сам факт ігнорування органами влади впродовж більш ніж трьох років наказу Верховного суду Грузії є найочевиднішим свідченням неефективності цього засобу правового захисту у справі заявника та порушенням зобов'язань держави за пунктом 4 статті 5 Конвенції.